

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Jókai-utca 8. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltnak.

Egyes szám ára 30 fillér.

Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések Karai Sándor tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Az Úr újjáteremtő hatalmának csodái.

Alapige: Ézs. 42, 10—18.

A szent hajdankor ihletett látnoka kiválóan fenséges és dicső tény magasztalására szólítja fel alapigénkben a föld összes népeit. Lelke előtt megjelen az emberiség számára ígért Messiás, mint teljes hatalommal és dicsőséggel országoló király, a ki tekintetével megfélemlíti, erejével meghódítja és szavával megalázza ellenségeit s az óvilág roskadozó alkotmányának romjain új eget és új földet teremt. Diadalmi útján ellenállhatatlanul halad előre, nyomról nyomra csodákat művel; hegyek, völgyek, szelek, tengerek, pusztaságok birodalmak egyaránt engedelmessé válnak neki.

Miért gerjedez ily igen ez a szelidséggel és szeretettel teljes mennyei Felség? Honnan ez a tüzként emésztő harag? Mire való ez az óriási átalakulás, mely megváltoztatja a mindenség ábrázatát? Mindez azért, mert a bűn szerfelett eláradott és e világ bölcsei egytől-egyig balgagságot cselekesznek; megfertéztetik Istennek szent nevét; bálványokat tisztelnek; a babonáság sötét éjszakájában támolynak és az erkölcsstelenség bódító örvényébe rohannak. Elérkezett hát a nap, a melyen véget vet az Úr a tőle elpártolt embervilág e szándékos és szármalmas önmarcangolásának; itt a pillanat, hogy nyilvánvalóvá legyen az Ő akarata; itt az idő, hogy kiszabadítsa féltett tulajdonát az ellenség kezéből. Annakokáért mint rettenthetetlen hős, győzedelme biztos tudatában táborot jár a föld legszélső határáig s harci harsonája tusára hívja még az elemeket is — mert ezt kívánja nevének szentsége és országának épen maradása.

Bizonyára mindnyájan érzitek, értitek, hogy itt az ó-szövetség lánglelkű evangélistája szellem-erkölcsi újjászületésről szól. A mai nap is ennek

az üdvténynek emlékezetét eleveníti fel lelkünkben. Hálaénekünk, könyörgésünk, elmélkedésünk e mélységes gondolat köré csoportosul. Nyissuk meg hát füleinket, hogy *halljuk és nyissuk fel szemeinket, hogy lássuk az Úr újjáteremtő hatalmának csodáit.*

I.

„Legyen világosság“ mondá az Úr a teremtés hajnalán. S szavára úgy lőn. Igen, mert örök rendelése szerint a természeti lét és fejlődés nélkülözhetetlen alapfeltétele a világosság, a mely nélkül igazi élet, tenyészet, virulás és gyümölcsözés nem képzelhető. Eként van ez, a szellemerkölcsi világban is. Annakokáért Isten az időnek teljességében, az első bűn után tett ígéréthez képest, kibocsátotta e földre az Ő Fiát, Krisztust, a ki az előző évezredek derengő homályát s ködét elűzve, a lelki világ égboltján úgy tünt fel, mint fényt és meleget árasztó nap, mint maga a világosság. Megdicsőülése után pedig Lelkének és igéjének hatalmával annyira foglyul vitte trónja elé a lelkek ezereit, millióit, hogy már-már megvalósulni látszott az „egy akol és egy pásztor“ proféciai gondolata. De az emberi tökéletlenség, az önzés és uralomvágy meg-hiusította e boldogító remény megvalósulását. Krisztus véren szerzett örök-élet, egyházát, a sötétség fiai ragadománynak tekintették, evangéliomának világító szövétnekét véka alá rejtették, az élet tiszta vizét felzavarták; minek következtében századokon át egyre sötétebb lett, úgy hogy az embereknek nemcsak értelmök, de szívök is elhomályosult és cselekedeteikkel nyilván megszenstelenítették, káromolták az Úr nevét. Fém-ből, fából, kőből bálványt csináltak s meghajoltak leborultak előtte; vállukra vettek és hordozták, majd állványra helyezték s tisztelték, feledve, hogy a seregek Urán kívül nincsen Isten sehol. Am, a mikor ez a bűn felhatott már

az egekig, ime az Úr megdicsőíté irgalmát. Nem feledkezett el örökségéről. Romjaiból kiemeli, felépíti lelki országának látható mását, a keresztyén egyházat. Eltörli a hűtellen sáfárokat, a ragadozó farkasok álnokságait mint felleget és kiszabadítja választottait a pokol torkából, a sátnán törőből. És hogyan? Felelet: a reformáció által, a mely szent mozgalom kezdetén és folyamán állandóan ott látjuk Őt a szellemerkölcsi világ elszánt bajnokainak az élén, diadalról diadalra vezetve táborát.

A változások és jelenségek sorozata azzal kezdődött, hogy Isten meghallgatá a bűneiken bánkódó és üdv után epedő lelkek fohászait s felgerjeszté bennök a Krisztusért égő benső vágyat. Erre megvilágosítá elméjüket, megihleté ajkukat. És ime ezek az egyszerű gyarló emberek, az Úr hívó szózatát megértve s követve, mint az elárvahodott egyház reformátorai elkezdének szólni csodás nyelveken, a mint a Szentlélek indítá őket; aztán hatalmas, hódító, apostoli szózatukra, nagy hirtelenséggel, szerte mindenütt egymás után fel-feltűnnek a világosságot szóró őrütek; a templomokban felragyog a századokon át homályba burkolt evangéliom tiszta bitor fénye, elűzve a pogány áldozati füstfelleget; a tanintézetekben fellobog a tudomány faklyája, megvilágosítva a bölcsék és együgyűek elméjét; a rónákon, halmokon, völgyek ölén s bércek ormain hálaének zendül meg azoknak a vakok-

nak és siketeknek ajkain, a kiknek szemei és fülei az evangéliom varázsérintésére megnyilatkoznak. A tudatlanság, babona és tévelygés börtönében ülő lelki foglyok megindulva szemlélik, hogy szellemerkölcsi világuk rémes éjtszakája mily tündöklő nappallá változott; viszont a pénzsovár, önző, telhetetlen papi rend megrémülve látja, miként apadnak ki az érdekeik kielégítésére kiesztelt források, miként borítja lángba az égi tüze a lelkileg mint erkölcsileg elerőtlenedett, elkorhadt, mert fővenyre épített pápaságot; miként omlanak össze és hamvadnak el a bálványképek, szobrok, jelek s a sátnán összes csinálmányai. Lépten nyomon, itt is ott is, profétákat és apostolokat támaszt az Úr, a kik az evangéliom világosságát szélyel hordják a föld legszélső határáig, mennydörgésnél megrázóbban kiáltva a világba: „Én vagyok a Jehova, ez az én nevem — mond az Úr — az én dicsőségemet senki másnak nem adom, sem az én tisztességemet a bálványoknak“; meg ezt: „Nincs senki másban idvesség és nem is adatott emberek közt az ég alatt más név, mely által kellene megtartatnunk, hanemha a Jézus Krisztus“; és ezt: „Az evangéliom Istennek ereje minden hívőnek idvességére“ aztán ezt: „Kegyelemből tartattatok meg hit által és ez nem töletek van, Isten ajándéka ez.“ Ilyes proféta lánglelkével, Pál apostol rettenthetetlen bátorságával, János apostol kitartó hűségével megáldott hősi jellemek élén

TÁRCA.

ADATOK RÉVÉSZ IMRE ÉLETÉHEZ.

(Folytatás és vége.)

Az első mód, kétségkívül, követelhetik most és talán, consequensebb is: de, a mellett hogy elveinktől távolabb járó, az egyébként is nyomasztó helyzetet még nyomasztóbbá tenné az egyházakra nézve. A másik mód, tagadhatatlanul, pongyolább és szabálytalanabb, de kimelölbb, engesztelölbb: amennyiben így, habár nem törvényes alakban, legalább úgy, amint lehet, szót emelnek és befolyást gyakorolnak, az egyházak, ha más képp nem, elnökileg, a gondnokok által (fictione juris). És ha ily uton tractualis gyűlés intézkedik, bár ez sem éppen törvényeink szerinti alakban mégis talán könnyebbiti az eljárást. Most csak vergődnünk lehet s kell, hogy ide is, anoda is juttassunk valamit a lehetőségig. Egyébiránt nekem nem lesz ellenemre, ha mellőzve a gyűlést, önmaga intézkedik Nagytiszteletű Úr: mint én előre is így gondolám el. Ha mi azt mondjuk az egyházaknak: nem tekinthetjük fölterjesztéseiteket érvényesnek, mert nem törvényes gyűlésből, csak conventiculumból keletkezett: ők viszont azt válaszolhatják: nem fogadhatjuk el rendelkezéseiteket, mert nincs módunk törvényesen összegyűlni, érvényesen nyilatkozni s

jogainkat gyakorolni. Mi lesz akkor? nem más, mint egy közép utat választani s provisorice rendelkezni, ideiglenes lelkészeket gyakorolni. Ez ellen nekik sem lehet szót emelniök.

Szt.-Mihály jelenleg — több szempontból, fensőbbekből is, tekintendő. Ott most könnyebben lehet mondanunk, hogy így legyen; — legalább is pedig azt, hogy így ne legyen. De, amennyire lehet, éppen fensőbb szempontokból, oda is kell irányoznunk igyekezetünket, hogy a gyülekezet — az egyházi életben — ne keserítették.¹

A szt.-mihályiak — meghallván Révész Imre szónoklatát — mindent elkövettek megnyerhetéséért. Ez — természetesen — még nehezebbé tette az esperes s a püspök helyzetét. Úgy látszik, az esperes tartott tőle, hogy a collegiumi rektor-professor kiadja Révész Imre részére az elbocsátó levelet, vagy talán már ki is adta. Erre vonatkozhatnak a püspök e szavai: „a rector-professori venián fenn nem akadok s kérem, Nt. Úr se méltóztassék ebbe megütöközni. Hiszen a rektor-professor körébe nem tartozik azt vizsgálni, minő kérdés forog itt fönn. Ha ő, az iskola érdekében s a folyamodóra nézve megadhatónak látja a veniát, minden más érdek sérelme nélkül megadhatja azt. Mikor aztán a paphívásra kerül a dolog: itt az esperes szava áll elő.“²

¹ Püspök levele Benedek espereshez 1851. márc. 21 ről.

² Szoboszlai Pap I. levele Benedek espereshez 1851. márc. 21.

indul táborba az Úr, a sötétség hatalmasságai ellen s az evangéliom fénysugárai mint lángoló tűzoszlopok bévilágítják az előbb éjbe borult keresztyén világot.

Dicső napok, csodás tények, mérhetetlen isteni irgalom! Vajjon ismétlődik e még, a szellemkölcsei újjáteremtés e sohajtva várt reggele? Vajjon szállnak e még sikra olyan reformátori hithű bajnokok, a kik tudnak is, akarnak is önzetlenül élni s küzdeni a Krisztus ügyéért? Vajjon lesz e még oly idő, a midőn a bűneik miatt töredelmes szívvel bánkódó halandók, ama választott reformátorokhoz hasonlóan, egyedül Isten idvezítő kegyelmét hirdetik, boldogságukat hit által kizárólagosan Krisztusban keresik s az evangéliom fénylő fáklyáját, mint Krisztus igazi tanúi, a tévelygés görbe útain bolyongók előtt fennen lobogtatják? E kérdésekre a reformáció azzal felel, hogy a megújulás tényét Isten mindig az Ő idejében s mindig önmaga végezi el teremtető erejű világosságának ajándékozásával. Evangéliomának szövétnékénél ismerjük meg valósággal Őt, magunkat, a világot s a lét végcélját. Annakokáért gondolkozásunk, életelveink, tetteink egyedüli zsinórmértéke legyen a szentírás és örök üdvre vezérlő kalauzunk Krisztus, a ki a világ világossága.

II.

És most Atyámfiai! emlékezzünk meg nagy hálaadással arról a kegyelemről, a melylyel Is-

ten az Ő választottait a sötétségből az élet világosságára vezérelte s a világ összes népeiből, ugyanazon közös hit által örök országába egybegyűjtötte. Nemcsak egybegyűjtötte pedig, de vezeti is őket oly úton, a melyet a lelki vakság idején nem ismertek vala eleink; oly ösvényeken, a melyeket a lelki pusztaságban még csak sejtteni sem tudtak apáink és feltámasztá felettök az evangéliom tündöklő napját, a melynek világosságát epekedve várták, de nem láthatták őseink. Ám a reformáció révén e kiváló nagy áldásoknál is sokkal többre méltatta a keresztyén világot az Örökkévaló akkor, a mikor a lelki szabadság ajándékában részesítette hiveit. Ez történt a profétai jóslat szerint azokban a napokban, a midőn a seregeknek Ura, dicsőséges hajlékából kijöve, csatára indult s szent gerjedelmének hevében szavával megrázta a légürt, megrendíté a földet s búsulásának haragját kiöntá ellenségire. A merre caak elvonult, előtte utána lángba borult a pápai egyház egész alkotmánya; az oltárok, búcsuhelyek elpusztultak, az üres szertartások hitelüket vesztek s csakis az evangéliom ősi intézményei — mint folyamok medréből szigetek módjára kiemelkedő magaslato — maradhattak épségben.

Ez volt a harag ama rettenetes és az engesztelődés ama szelid napja. Hiszen Isten ítelt, a ki megemészto tűz is, de irgalmas édes Atya is. Bizonyára nem ok nélkül cselekedte mindezt.

Szoboszlai Pap István következő levelében (márc. 26.) már, számot vetve a körülményekkel, engedékenyebb hangon szól. „Kényes itt a dolog — mondja — amennyiben ez ügyre közelből és távolból, alulról és felülről sok szem néz. Könnyebb más részről az intézkedés, amennyiben itt nincs formális vacantia s így a választási szabadság inkább korlátozható. Hogy ide haladék nélkül kellene egy ügyes férfit rendes papul beállítani: tagadhatatlan. De hogy az, éppen ott a tudvalevő körülmények között igen nehéz, nehezebb, mint másut bárhol, az is világos. Azt sem lehet szem elől téveszteni, hogy — ha ugyan valóban úgy van — ez a gyülekezet Révészhez ragaszkodik. Talán minden tekintetben kívánatosb és célszerűbb lenne itt is, egy a mértéket megütő férfit ideiglenes minőségben állítani be: hogy ekképp a kedélyek lecsillapodjanak, semmi érdek és kinézés előtt az ut végképp elzárva lenni ne láttassék. Egy év alatt megváltozhatnak ott is a nézetek, jobb rendbe jöhetnek a körülmények s akkor Nt. Urnak dicsérendő célja (hogy t. i. ez egyházmegye rendes papjai közül válaszszanak) könnyebben teljesülhetend.” Szabad tetszésére s böles belátására bizza az esperesnek az intézkedést, de hangsúlyozza, hogy „most — inkább mint valaha — a surlódás, az összeütközés kikerülése legyen a főnél, mit az ideiglenes rendelkezésekkel leginkább megközelíthetőnek ítélek én, annyival is inkább, mert ily módon kormányzói jogaink is fenntartatnak s annak idejében majd talán nagyobb erélylyel is gyakoroltathatnak.”¹

¹ Szoboszlai P. I. levele 1851. márc. 26.

Ápril. 30-án végre kezéhez vette az esperes a presbyteri gyűlésekhez való politikai biztosságok kinevezését tárgyzó okiratot s azonnal ir Szt.-Mihályra, hogy most már mi sem tartóztatja az egyházat a rendes lelkipásztor választásában, ismételve ajánlván és kérvén, hogy a „kebelből ne menjenek ki, annyival inkább, mert a szt.-mihályi állomásra néze, hol kihálás nem történt, dislocationnak van inkább helye.”

A szt.-mihályiak máj. 15-én presbyteri gyűlést tartanak. Mivel nem vocabilis, nem hívható még meg az, akit szerettek: Révész Imre: tisztelettel kéri folyamodványukban az egyházmegyei közgyűlést, hogy Révész Imre után e y evig várákozhasanak, vagy — ha ez nem engedélyezhető — hogy a kebelbeli lelkipásztorok közül való választásra határidőt tűzzön ki. Az egyházmegye máj. 23-iki „tanácskozmányában” a szent-mihályi szószéknek rendes, állandó lelkipásztor általi betöltését halaszthatatlan szükségnek ismervén el: jun. 12-ig a választás megejtésére a szt.-mihályiakat kötelezi.

Erre a szt.-mihályiak küldöttsége máj. 27. kérvényt nyújt be a püspökhöz, ki szóbeli válaszában „eljárásukat helytelennek, kívánságukat alaptalannak” nyilvánította, s magához kérleli az esperest, hogy „együtt beszélgethessenek s egy értelemre jutva adhasson választ.” Egyidejűleg a szt.-mihályiak irnak az esperesnek is, hogy „mielőtt a térről végképpen leszorítatnának, miszerint t. Révész Imre ur után kért várákozási

¹ Szoboszlai levele Benedekhez 1851. máj. 27.

Szavadokon át várt, türt, hallgatott, míg végre a bánkódó lelkek jajjaira s panaszaira megindulván, a szellemerkölési világot újjáteremtő csodáiban bémegbizonyította szabadító, megtartó hatalmát.

Ugy tetszik nekem Atyámfiái, mintha most 385 év múltán, azoknak a szabadságért vívódó hithű reformátoroknak fényes fellege szintén itt vonulna el szemünk előtt. Szinte látom őket, a mint a Krisztus zászlója alatt villogtatják kezökben az örök íge lelki fegyverét, a szentírást. Hallom, a mint zsoltárokat, dicséreteket énekelnek. Megmozdul a szívem a lelkem, a mikor tudom, hogy az a mindenható király, a ki egykor az egiptomi és babiloni rablincseket szétverte, ugyanő vezető diadalról diadalra a reformátorokat. És ugyan ű! nem halljátok-e, miként zuzák pozdorjává össze a lelki börtönök ércajtait s miként verik le a bűnös rejtekhelyek vas-zárait? Nem látjátok-e sarjadoszni nyomaikon mindenütt az igazságot és virulni, terjedni a szabadságot? Igen; mint az anya szíve szerelmét, úgy hozzák létre a reformátorok, veritékes küzdelmek közepett, az igazság megismeréséből származó valódi lelki szabadságot; azt a szabadságot, a mely mint Krisztus ajándéka, függetlenné, boldoggá, dicsővé tette és teszi úgy az egyeseket, mint a népeket, fejedelmeket, államokat egyaránt. Mert ez a szabadság a bűn és szenvedély szolgásgától s a halál és kárhozat ha-

talmától való mentesség; ez a szabadság a gondolatnak, szónak, lelkiismeretnek eszményi józan függetlensége; ez a szabadság az Isten szent szolgálata és akaratának hű, engedelmes teljesítése. Ezt a szabadságot Isten oltotta szívünkbe; Ő ápolja, éleszti s biztosítja számunkra evangélioma és Lelke által. E nélkül a keresztényen egyház, az államok és népek élete csupán látszat, tengődés és vergődés, olyan mint a haladónak pislogó életmécse; de viszont ennek birtokában egyesek, társadalmak, nemzetek, birodalmak virulnak; nem félnek és nem rettegnek, mert közsáluk, paizsuk és erős várjuk az Isten, a kinek teremtő hatalma a reformáció üdvényében megdicsőült; bizodalomuk, üdvök pedig Krisztus, a ki a reformációban ismételten bételjesítette amaz ígétét: „Megismeritek az igazságot és az igazság szabadokká tesz titeket.“

III.

A reformáció azonban miként az örök világoosság és lelki szabadság, úgy az isteni szeretet diadalát is jelenti. „Ezeket cselekeszem velök — mond az Úr a proféta által — és őket soha el nem hagyom.“ Mi más ez ígék értelme, mint az, a mit Idvezítőnk ekként fejezett ki: „Igazságos Atyám! én megismertettem velök a Te nevedet és meg fogom ismertetni, hogy azon szeretet, melylyel engem szerettél, legyen ő bennök és én ő bennök.“

idő, egyházi gyülekezetük méltó aggodalmára tőlük megtagadhatnék“ jelentik, hogy ügyüket a püspök urhoz fölérjesztik s Révész Imre urral a felmerülő akadályokat közlik, kérvén, hogy az elrendelt papválasztó presbiteri gyűlés mielőbb tartassék meg.

Szoboszlai Pap István jun. 4-én válaszol a szt.-mihályiaknak; emlékezteti őket a nehéz helyzetre s ebben az egyházkormányzóságnak eddig tett helyes intézkedéseire, melyek — bár „a felsőbb rendelet értelmében egyenesen kinevezés útján lehet és kell vala a megüresült állomásnak jelenleg betöltetnie“ — az egyház jogainak kimelésére voltak irányozva s „ily célból hagyták fönn az egyház részére a körültekintést és választást. Ha a most is megengedett joggal élni akarand.“ Hivatkozik a szt.-mihályi máj. 30. tartott presbiteri gyűlés azon — úgy látszik: a sorsnak magát megadó — határozatára, hogy „a vidékbeli lelkészek közül senkit hallgatni nem fognak, hanem inkább a kitűzött napon bízzák az egész ügy elintézését nt. esperes ur rendelkezése alá, melyre megjegyzi, hogy ezt ő csak jó értelemben veszi s szereti venni.

Mivel pedig a püspöknek e válaszát jun. 6-án még nem olvashatták a szt.-mihályiak, ez nap ismét írának az esperesnek, kérve a püspök iratának velök való közlését; levelükben ismét kifejezést adnak forró vágyuknak: „legyen kegyes megadni egy nép hangulatába olvadt óhajításunk különösen kedves tárgyát: tiszteletes Révész Imre urat, kit megnyerhetve, közsé-

günk örökre kötelezett hálás érzetével s előre törekvő vallásos buzgalomával kiérdemelni el nem mulasztand.“

Elkövetkezvén az egyházmegyei tanácskozmány által a papválasztásra kitűzött határidő: jun. 12. az esperes megjelen Szt. Mihályon. Gyűlést tartván, az ügy eddigi folyamának előadása után ismétlik, hogy ők senkit sem hallgatnak, hanem az egész ügy elintézését nt. esperes urra bízzák, a kinevezésben megnyugosznak, mivel ezt a felsőbb rendeletek is így kívánják. „Azonban esperes ur megosztani kívánván hatáskörét a hívás jogával bíró presbyteriummal, melyet eddig is szentül figyelembe tartott s őrizni kívánt: elősorolta a megye kebelébe levő lelkészek neveit, kik ez állomást magokra nézve elébbmozdításnak tekintének, kik közül közegyetértéssel hárman u. m. Igaz Pál dadai, Bagdi Sándor t.-dobi, Zelizi Károly saápi lelkészek jelöltetvén ki: Zelizi K. II. Bagdi S. 5. Igaz Pál 1 szavazatot nyertek. Ennek alapján Zelizi Károlyt az esperes megválasztott papnak jelenti ki, egyszersmind a szt.-mihályiak vigasztalására „Révész Imre főisk. ellenőrré, mint szép készülétű s a szt.-mihályiak figyelmét méltán magára vonó ifjura nézve is kimondja, mikép reá akkor, mikor főiskolai pályáját végzendi, különös gondja leend, mit a szt.-mihályiak az ifju iránti vonzalomból kértek is és e szép ajánlatot tevő esperes urnak e gyűlésben szives köszönetet szavazának.“¹

Ezzel egyelőre befejeztetett a szt.-mihályi nehéz

¹ Szt.-Mihályi Presbyt. Jkv.

Ugy van! Isten atyai szeretete nyilvánult abban, hogy választottainak életét, hitét, reménységét, üdvét a sátán hadainak martalékul nem engedte; hogy őket bűneik mardosó tudatától megmentette; a zsarnokság ellen való tusakodásban győzedelmre segítette és rajtok, benők s általok irgalmasságát megdicsőítette. Isten atyai szeretete művelte azt, hogy Niive és Babilon romba dőlt, de a Sionon felépült az örök Jeruzsálem temploma, a Krisztus egyháza; Ő cselekedte azt, hogy a hívő pogányok megelőzték a hitetlen zsidókat az evangéliom elfogadásában; Ő akarta azt, hogy a keresztyén egyház, külső belső megpróbáltatások izzó kohójában minden salaktól megtisztulván, a mara dék, a melynek az ígéretszólt, elnyerte az örökséget. És így a reformáció éppenséggel nem egyéni, nem állami, nem világi érdekek és célok indokából keletkezett forradalom; a reformáció nem a történelmileg fejlődött keresztyén egyház egyeteme ellen intézett ostrom; a reformáció nem egyesek hiu nagyravágyásának kielégítése: sőt egyenesen és közvetlenül Isten szeretetének nyilvánvaló ténye. Mi lett volna a keresztyénségből, mi az államokból, mi a népjogokból a reformáció nélkül? Örvények, tűzaradat s valamennyi csapás csak létezik, mind végmegsemmisítéssel fenyegetett már, a mikor kinyújtá mentő jobbát az Atya, a ki a trónon ül. Épen ezért a reformáció, midőn érintetlenül hagyta a

népek, nemzetségek s egyesek öröklött tulajdonait, nevezetesen anyanyelvét, faji jellegét, egyéniségét, ugyanakkor csodálatosan benső, eszményi hitettségét létesített a Krisztus igaz követői között; olyan egységet, a melyet világhuralmi hiu ábrándokkal és bibliaellenes hagyományokkal az erőszakos zsarnokság soha még képzeletben sem volt s nem is lesz képes elérni, de a melyet a reformáció lélekben és igazságban megvalósított. Megvalósított pedig azért, mert éltető forrása a világosság, fentartó ereje a szabadság és eszményi célja a szeretet. A szeretet meg a tökéletességnek az az aranylánca, a mely a lelkeket nem csillogó külsőségekkel, nem jogi szabályokkal, nem földi vagyonnal, nem érdekközösséggel, de az állandóan boldogító, vigasztaló és örök békességre vezérlő evangéliom széttephetetlen kötelekeivel fűzi egymáshoz és ahoz a Főhöz, a kivel a hívő lelkek mint tagok egy testet alkotnak. Ezt a bibliai és tapasztalati igazságot Krisztus Urunk és az apostolok tanítása szerint a reformátorok hirdették és vallották a leghivebben, a legönzetlenebbül. És a reformáció által újjászült evangéliomi keresztyén egyház csakis addig állhat fen, a mig ezt a reabizott letéteményt, ezt a tulajdonául nyert elegyítetlen tiszta evangéliomi tudományt híven megőrizi és nemzedékről nemzedékre átörökli.

* * *
Nemes tanuló Ifjúság s ti mindnyájan Atyám-

papválasztás. A püspök jun. 14. „teljes örömmel nyilvánítja az egész eljárásbani megnyugvását s a választást megerősíti.“

Zelizit küldöttséggel meghívják, hogy állását 22. foglalja el. Elfoglalta, beköszönő beszédét megtartotta, de többé nem léphetett a szószekekre, súlyos betegségbe esett s néhány nap mulva meghalt. Talán ítélet volt ez a történetek felett?

Jul.-ban már nincs papja ismét Szt.-Mihálynak. Helyettest nevez ki az esperes s jul. 18. levelében ezt a püspöknek bejelenti, ki jul. 24.-ről írja, hogy „igen fájdalmasan hatott reám a derék Zelizi véletlen halálának hire. Valóban tragicus eset; sajnálandó reánk nézve már csak annyiban is, mert egy jeles szolgatársunkat veszítettük el; de még inkább annál fogva, mert hietőleg újra fog e miá kezdődni csak mostanában bevégezett bajlódásunk. Helyeslem, hogy helyettes lelkészt méltóztatott előállítani, kijelentem, hogy ennek jövő tavaszig tartandó szolgálatára nézve a felelősséget én magamra vállalom a felsőség előtt. A papválasztás tavaszig meg se pendíttessék, nehogy a választási ügy mozgalomra szolgáltatson alkalmat vagy legalább ilyenemü gyanura okot. Ezt kérem közölni a szt.-mihályiakkal; majd a tavaszig kifejlendő körülmények, addig szerzendő tapasztalataink fogják megmutatni, mi leszen akkor teendőnk. Most még nem távozzhatom el azon nézetemtől, melyet ekkorig elvül tűztem ki s követtem, hogy t. i. Szt.-Mihályra sem elgyengült öreg, sem tapasztalatlan fiatal nem mehet most rendes papnak.

A felelőség még folyvást tart és rajtam fekszik minderről, mi ez ügyben történik.“

A szt.-mihályiak pedig ismét lépéseket tettek Révész megnyerése iránt. Erre vonatkoznak a püspöknek ugyancsak jul. 24-iki „magányos“ levele szavai: „a szt.-mihályi ügy ismét aggasztólag tünt fel reám nézve. Hogy fensőbb helyeken figyelemmel kísértetik, most új bizonyosságot láttam. Hogy nem ok nélküli az én aggodalmam, mutatja azon két levél, melyet ide zárva közleni el nem mulaszhattam.¹ Egyike nem hagy kételkedni a felől, hogy már is mozgalom van, tovább még növekedni fog; mutatja azt is, honnan jön s hova fu a szél. A másik, mint előposta hirdeti, hogy — ha nem vigyázunk, ha kellő óvatossággal nem tesszük lépéseinket — fensőbb helyekre fog panaszt tétetni. A mit hivatalos levelemben (jul. 24.) irtam, oly céllal irtam, hogy, ha sürgettetnék, közölhesse a szt.-mihályiakkal, egyszersmind hogy támaszul is használhassa s fedezhesse magát ezzel is, ha netalán kénytelen lenne a sürgetett kívánatoknak nem engedni, de sőt azokat visszautasítani. Most előre is, ha netalán mennének hozzá Szt.-Mihályról követek, méltóztatassék hivatalos levelemet előmutatni.

Hogy Révész megnyerése itt a fővagy: világos. Hisz én ötlet szeretem, becsülöm, boldogítani óhajtom, mert rég ment ki oly készületű ifju a Collegiumból. De nem szeretném, ha ő zavaros utra indulna. Nem szeretném azt az abnormitást sem, hogy őt előre most

¹ E két levél előttem ismeretlen.

fiai az Úrban! Szép és üdvös dolog a reformáció nagy tényeiről s vívmányairól hálásan megemlékezni s a lelkesedés hevében Isten, egyház és haza iránt való állhatatos hűségre felesküdni. Kegyeletes dolog a reformátoroknak ércnél maradandóbb alkotásait megbecsülni, ápolni, fejleszteni és nyomdokaik követésére magunkat elszánni. Ám ne feledjük, hogy mindezekért az áldásokért egyedül Istené a tisztesség, dicsőség és magasztalás. Gondoljuk meg továbbá, hogy a reformáció okai és céljai ma épen azok, a melyek századokkal ezelőtt voltak. Ez okok és célok szünetlenül serkentenek bennünket hitre, bűnbánatra, tökéletesbülésre, szeretetre és a Lélek gyümölcsének gyarapítására; azaz: önmagunkon kell elkezdeni a javítás, a megváltoztatás, a kovászszerű hatás munkáját, hogy aztán egyre szélesebb mezőn, tágabb körben teljesíthessük azt a mennyei hivatást, a melyet betöltöttek a reformátorok. Könyörögjünk Isten segédelméért, hogy a világosság, melylyel minket megajándékozott, bennünk sötétséggé ne legyen és megtarthassuk azt, a mink van, hogy senki el ne vehesse a mi koronánkat. Esedezzünk kegyelméért, hogy a szabadságban, melyre Krisztus minket méltatott, rendületlenül megállhassunk és a hamis tudománynak semmiféle szele meg ne ingassa meggyőződésünket. Imádkozzunk a sze-

meghívják rendes papnak, azután kiutaztassák (t. i. külföldre). Ha tavasszal kész lesz: más kérdés. Noha én általában jobban szeretném őt máshova, mint Szt.-Mihályra. Azonban ha csendes és szabályos uton, erőszakolás nélkül járandanak el az ő megnyerése és hívása végett: dehogy ellenzem én. Ő reá a bátyja (Révész Bálint) által hatni, úgy tapasztaltam, keveset lehet. De még is megpróbálom most ismét, ha lehetne kapacitálni."

Ez év jun. 21-én az újvárosi pap Súlyom Balázs meghalván, ez az egyház lelkeszi állomása is megüresedett. A sok akadályokkal küzdő s már-már elkeseredett Révész Imrét inkább ide szerette volna Szoboszlai rendes papnak megválasztatni, mint közelebb idézett levele utóiratában mondja: „éppen most vala nálam prof. Révész ur. Kérdeztem az öccse felől. Az — mondja — most okvetlen itt hagyandja az iskolát és pedig más superitendentiába készül, félvén, hogy itt nem boldogulhat. Újváros is üres volna, ugymond, de ő hiszi, hogy ott sem sikerülne neki. Miket mondtam legyen ezekre, nem szükség mondanom. Mondtam, hogy magam is fogok vele szólni. Legyen bizonyos, hogy nem akadályoztatik, de sőt elősegítettetni fog ügye. Rég óhajtom, hogy Újvárost megnyerje. Megvallom, szeretném is, hogy Újvárosra mehessen inkább, mint Szt.-Mihályra. Ugy hiszem, jobb is Újváros stb."

Ez az utolsó levél, mit ez ügyben találtam. Lehet nem is volt szükség többre, mert aug. 24. Újvárosra megválasztatott s szt.-mihályiak is 1852. márc. ban Szalay István szikszói papot megválasztván: a mozgalmak lecsendesedtek.

H.-Böszörmény, 1902. aug. 4.

Bakócsi Endre.

retet Lelkéért, hogy szívünk lelkünk megteljedjék örömmel és sem élet sem halál, sem jelen, sem jövőendő el ne szakaszthasson minket a mi Fejünktől az Úr Krisztustól. Így élve, így munkálkodva, így imádkozva, élvezzük és terjesztjük itt alant a látható egyház kebelében ama láthatatlan égi egyháznak, az Isten örök országának üdvjait s enyészhetetlen dicsőségét.

És én jó reménységgel s teljes bizodalommal vagyok felőletek az Úrban, hogy megértettek s megértve tudjátok és tudva tenni fogjátok, a mit az Úr tőletek kíván. Ebben a hitben hivlak fel titeket mindnyájatokat a szellemerkölcsi reformáció munkájának folytatására; ebben a reménységben látom győzedelmeskedni az evangéliomot e haza földén s szerte az egész világon; ebben a tudatban bizvást tekintek az egyetemes világmegújulás elé s várva várom a Krisztus napját. Akkoron majd ama nagy napon új éneket énekelünk az Úrnak és az Ő világosságáról, szabadításáról és szeretetéről; mint újjáteremtő hatalmának csodáiról dicséretet zeng az új ég és új föld!

Aldjad én lelkem az Urat, most és örökkön örökké Amen.

Irtta és a debreceni ev. ref. főiskola tanári testülete és tanuló ifjusága által a nagytemplomban 1902. évi október hó 31. napján tartott ünnepi istenitisztelet alkalmával mondotta

Dr. Erdős József.

Gondolatok egyházi törvényeink felett a közlő zsinat alkalmából.

Az egyház kormányzása. Egyházközségek, megyék, kerületek.

A protestáns gondolkodás felállította az elvet: „*ecclesia semper reformari debet.*“ Azonban az egyházban, még a protestáns egyházban is tagadhatatlanul meglévő tartózkodó szellem (conservativismus) éppen az egyház kormányzatának kiépítésében meglehetősen akadályozta ez elvnek a kor szükségéhez mért érvényesítését. Voltak, kik tant akartak javítani a magyarországi két protestáns egyházban. Ezek a 70-es évek u. n. reformegyletesei, vagy reformerei. De az általok felvert nagy por a levegőben szétoszolva, megbizonyosodott, hogy a puffogó sziporkák fénye csak üres röpentyűkből származott, nem termékenyítő esőt hozó villámoktól. Kitünt, hogy az egyház sarkalatos tudománya javítást, éppen meg nem a bibliából táplálkozó lelkektől, nem kíván. Ahhoz nyulni pedig, a mi éppen a szegelet követ képezi: a Krisztus istenségének a tanához, egyenesen egyházbontó, hitélet romboló kísérlet. A bibliai álláspont Magyarországon teljes diadalt aratott. Magyarország 5 református teológiáján a biblia hű dogmatikát tanítják. Sőt van intézet — éppen az, a honnan a nagy hangu reform megindult, — a mely az orthodoxiában tullicitálja az akkor, sőt még a protestáns irodalmi társaság alakulása idején is, sokképpen és sok renden megcsufolt Debrecent.

Két évtizeddel később ugyanazon intézet tanári katedráiról új mozgalom, új szellemáramlat indul, — irányítva most már az élet reformálására, javítására. Ugyancsak a következmények mutatták meg itt is, hogy ez az újító, javító munka már egészen jogosult, szükséges, sőt meglehetősen későn jött Magyarországon; a mennyiben egyházi és vallásos életünk ekkorra már annyira megromlott, hogy a végromlásból, teljes süllyedésből — felő — többé kiragadni nem lehet, nem főleg így, hogy a megindított szellemi áramlat még mindig nem képes hatalmába keríteni a hivatalosok lelkét az egész vonalon. Tagadhatatlan pedig, hogy az evangélicizációnak, belmisszióknak nevezett pietizmusba átesapó egyházépítő keresztyén munkásság eleitől fogva jót akart. Mióta pedig a kezdet nehézségeivel megküzdött, a munkaterve a tervezők lelkében egészen kialakult; a nem életképes fattyuhajtások a szükségképpen beállt küzdelem folyamán leváltak: a belmisszió azóta határozottan jó munkát is végez. Bizonyos dolog, hogy protestáns egyházainknak a római katholicismus ellen megvédése, megmentése a pihenést nem ismerő egyháztársadalmi tevékenység által remélhető; a láthatatlan egyháznak, Isten országának terjesztése, a vallásosság, a hit megmentése a hitetlenség, megátévelygő hit ostromai között a tiszta keresztyén munkásság útján várható. Azonban az egyháztársadalmi tevékenység a keresztyén munkálkodás számára, az egyházkormányzatának törvénykönyvünkben adandó lehető legteljesebb kiegészítésében kell adnunk keretet, a melybe azok beilleszkedvén, helyes irányban, az építés céljának lehetőleg megfelelően folyjanak. Hiszen az egyház kormányzásának földi vonatkozások között is eszményi célra: a lelki világ megteremtésére, építésére kell irányulnia. E munkába a minél nagyobb siker érdekében minden felhasználható elemet be kell vonni, minden erőt felhasználni: Én azért egyházunk kormányzásában, az idők folyamán a presbyter zsinati rendszer elveivel elmentésben ugyan, de valósággal kifejlődött és meglévő, a paritás elvével indokolt egyházi és világi elem mellett, mintegy harmadik elemnek (nem rendnek, a mint azt lentebb kifejtendem) a tanítósnak (alsóbb és felsőbb rendűeknek) óhajtanék biztosítani alkotmányozó, legközelebbi zsinatunk által olyan előkelő helyet, illetőleg részesedést; óhajtanék továbbá ezen elemnek az egyház nagy fontossága és súlyos terheinek hordozásáért olyan mérvű osztályrészt az egyház mind anyagi, mind erkölcsi javaiból, a milyen megilleti azokat a doktorokat (bibliai kifejezés) a kiknek rendje az egyháztörténelem folyamán mindjárt a próféták, apostolok, evangélisták és pásztorok után következő történelmi multra támaszkodik az egyházban; és a kiket Pál apostol közvetlen a pásztorok után és mellett említ, mint a Krisztus által „a szenteknek egybeköltöztetésekre; a szolgálatnak munkájára, a Krisztus testének építésére“ rendeltettek; (Ef. 4, 11, 12. r.) olyan részesedést, osztályrészt ezeknek, a melyből érezzék, hogy ők ismét azok az egyházban jogilag, nyíltan elismert is, a mik a valósággal, tényleg; és a mely részesedés ezen rendkívüli fontosságú elemet úgy fűzze az egyházhoz, mint édes gyermekeket; t. i. nem a törvény, a kényszerűség adandó alkalommal szétteendő bilincseivel, hanem a szeretet, a hozzátartozás érzetének eltéphetetlen kötelékeivel.

A konzervatív gondolkodás ebben aligha nem meg fog ütközni. Megpróbálok azért a kedvetlenség enyhítésére egy kis történelmi kitérést tenni az egyházigazgatás alakulatainak vázolásával.

Már az apostoli korban van nyoma az egyházigazgatás működésének. Urunk Jézus Krisztus menybenetele után és a Szentlélek kitöltetése előtt az áruló Judás helyére Péter felhívása után az apostolokon kívül még 120 tanítvány választja Mátyást a 11 apostolok közé. (Csel. 1. r.) Tehát az apostolválasztást az Ur Jézus után a keresztyén gyülekezet végzi.

Annyival inkább az alsóbb rendű hivatalok betöltését. A gyülekezet szaporodásával az igehirdetés lekötvén az apostolok erejét, idejét, a szegények gondozására a 12 apostolok által összegyűjtve ismét az egész gyülekezet, „a tanítványoknak sokasága“ (Csel. 6: 2, 5.) választ szolgálat tevőket, diakonusokat.

Ellenben már a tanfeletti legelső vita tisztán az apostolok és séniorok gyűlésében foly Jeruzsálemben, az első apostoli konventen. (Csel. 15. r.)

Vagyis e 3 ténykedésből következtelve az apostoli korban az egyház külső igazgatásában a gyülekezetnek tényleges részvétele van (önkormányzat); a tanfelett az igehirdetők döntenek, a mi nem is lehet másképpen akkor, a mikor a tanítványok még csak most kezdik hallani az igét.

A keresztyének az üldözések idejében még polgári pereikkel sem mennek a pogány hatóságokhoz, hanem egyházi törvényszékeiken intézik minden ügyeiket. (1 Kor. 6. r.)

De nem sokára, a keresztyének szaporodása, nagy gyülekezetek alakulása természetes fejlődési folyamatban az egyházi szolgálattevők egész seregét állítja elé, a melyben rangfokozat állván elő, alig 3 század lefolyása alatt már hierarchiát látunk a keresztyén egyházban, a püspökök nagyobb hatalmával, a római püspök pápai törekvésével (István római püspök kárhoztatja Cyprián kárhágói püspököt az eretnekek újra kereszteléséért), az egyetemes papság elvének elhomályosulása mellett a papi rend, klérus kifejlődésével, Nagy Konstantin óta pedig az egyházi törvényszékek hatalmának, hatáskörének polgári és bűnügyekre kiterjesztésével. Igaz ugyan, hogy az egyháznak e nagy világi hatalom függetlenségébe került. De ezt a függetlenséget nyugoton Hildebrand (11. sz.) és 3-ik Incze (12—13. század) annyira visszazerezték, hogy idejökben és századokon keresztül a pápa és klérus immár nemcsak az egyházat személyesíték annak minden hatalmával, hanem urai lettek e világnak, királyoknak, népeknek annyira, hogy mint korunk eseményei mutatják, a pápai királyság megszűnte után is, nem töretvén meg annak és a klérusnak világi hatalma, sokkal megdöbbentőbb hatalma van a lelkek felett, mint azt a 19 és 20-ik században várhattuk volna.

A reformáció az egyetemes papság elvét visszaállítván, a gyülekezet rendelkezési joga az egyházigazgatásban ő reá hazánkban is visszazállott. Mert igaz ugyan, hogy főképp a református egyházban és a Királyhágón inneni kerületekben a hitvitázó, egyházi tant megállapító zsinatokon az apostoli eljárás példája szerint csak lelkészek voltak; de az egyház kormányzásába, legalább a polgárságból álló és tanácsal bíró városokban, a világi elem kétségen kívül befolyt az ő, városi és egyben egyházi tanácsa útján. Természetes, hogy a protestáns egyházaknak miképpen külső kiválása is a római egyházból, valamint a tannak és szer-tartásnak külön kialakulása nem pillanat alatt, hanem a fejlődés lassu folyamán ment végbe: éppen így lassankint alakult ki külön evangéliomi és a protestáns egyház természetének megfelelő szervezete is; és pedig másképpen a lutheránusoknál, másképpen az erdélyi és

magyarországi reformátusoknál. A lutheránusoknál a világi elem hamarabb eltojta az őt megillető helyet az egyház. P. o. az első szervezkedő zsinatot Zsolnára 1610-ben Thurzó György nádor hívja össze.

Nem fejtegetem, csak rá mutatok az ismert tényre, mely szerint Erdélyben a református egyház szervezete a Királyhágón inneni részek egyházi szervezetétől, az itteni viszonyok kényszerítő hatása alatt egészen eltérő alakot vett fel: a systema territóriálét, melyben a fejedelem és az országgyűlés voltak az egyházi hatóság, a 17-ik században pedig az. A C. rendelkezése nyomán a tisztán lelkészeket érdeklő ügyek intézésére alakult a köz szent zsinat, a lelkészek gyűlése. Azonban idők folyamán a világi elem tultengő hatalma itt olyan erős gyökeret vert, hogy annak mérséklésére irányult mozgalom, felemelt hang a legujabb időben is a legmerevebb ellenzésre talált és csaknem áldozatot követelt, mint minden javítás, reformáció. Csak mióta mostani cikksorozatunk elsejét megirtam, tétetett közzé az erdélyi egyházkerület igazgató tanácsának hivatalos tervezete az egyházkerületi közgyűlés ismét való újra szervezése tárgyában, a melyben már a lelkészek nagyobb mérvű, talán éppen az őket megillető helyet foglalják el a jogosulatlan elemek részesedése pedig a kellő korlátok közzé szoríttatnék.

A Királyhágón inneni részekben a világi elem, a laikusoknak rendszeres, hivatalos megjelenése az egyházigazgatásban a bodrogkereszturi 1734-ik évi értekezleten állapítható meg először, a hol, itt is, ekkor is még inkább a pokoli tervszerűséggel megfolytani akart református egyház védelmére, állítanak be a világi urak az esperesek és püspökök mellé al és főgondnokokat. Aztán kezd fejlődni és gyakorlati valósulást nyerni mindig rendszeresebben a paritás elve. Egyszer akarja ezt megtörni a minden tiszteletre méltó, nagy tudományu, de hierarchikus hajlamu debreceni tanár Sinai Miklós, midőn az 1790/1. országgyűlés idején a világi református urak, illetőleg a szintén nagy Domokos Lajos debreceni főbírónak a király előtt ellensúlyozására, ehhez ellenfolyamodványt nyújt be a lelkészek tulsúlyának biztosítása érdekében; majd magát a világi elem mellőzésével püspökké választatja. De a 10 évi hosszú perben a világi elem győzött; Sinai vesztett és vesztett a református egyház is, amennyiben autonómiájának megtörésével, egy lelkész perében, végleg is, felebbezés folytán a király és a helytartó tanács ítélt. Azóta csend van. De e csend a figyelmes szemlélő előtt nem a béke, hanem az elnyomatás szolgál meghunyászkodása. Ma a két protestáns egyházban a világi elem hatalma dominál. Erről majd lejjebb beszélek. Most az egyház kormányzásának módosításáról van szó.

Tudjuk tehát, hogy protestáns elvi alapon egyetemes papság lévén, nincs külön rend: klérus és laós. De azt is tudjuk, hogy az egyházigazgatásban mégis kifejlett egymás mellett és áll az egyháziak és világiak rendje, ha úgy tetszik: egyházi és világi elem. Azonban egyenesen egyházunk súlyos kárának ismerhetjük meg azt a sajnálatos és szégyenletes tény, melynél fogva a protestáns egyházban egyházi elemnek csak a lelkészek tekintetnek, a tanítók pedig nem; holott mind a szentírás együtt rendeli (lásd fentebb!) a tanítókat a pásztorokkal az egyházi szolgálatra, mind a protestáns egyházak valják és mi is törvénykönyvünkbe is iktattuk, hogy az iskolák mindenestől az egyház testéhez tartoznak. És sajnálatos ténynek mondhatjuk, hogy a törvényalkotókban nemesak előre látás nincs, mely számolna a törvénynek hatásával, eredményével; ha-

nem még a létező állapotokat sem figyelik meg, hogy a beállott fejleményekkel, a kor követelményeivel számot vetve alkotnának törvényeket. Egy fél századdal előbb banni oly ridegen a tanítókkal; nem tekinteni azokat az egyház tiszteletreméltó szolgálóinak éppen úgy, mint a lelkészeket; mintegy cselédtörvény hangján alárendelni a papoknak, mint szolgálókat, kizárni nemesak az egyházi törvényhozásból, sőt igazgatásból is, hanem az egyháznak jótéteményeiből; ezekkel világosan értésükre adni, hogy a szent egyházon kívül állnak, még valamennyire lehetett volna érteni, ámbár az egyházra nézve rendkívül karos hatása ekkor is nyilvánvaló lenedett. De 1881-ben, annyival inkább 1892-ben, a mikor az egyház által fenntartott képző iskolákból, egyházas szellemben nevelt (ugy *kell* lenni!) tanítósereg jön ki; a mikor azok is hovatovább művelt és a társadalomban tisztelt helyet elfoglaló emberek lesznek; a mikor az egyház, annak törvénye megköveteli tőlök, hogy teljes odaadással munkálják az egyház nehéz feladatait és valósággal, a méltatlan elbánás mellett a tanítótestületben lángoló lelkesedésű, hit és egyházhoz hű embereket ismerünk; a mikor a tanításnak, nevelésnek éppen az egyház érdekében is rendkívüli, az ígértetéssel csaknem egyenlő fontosságát be kell látnunk: most a tanítókat a domesztika áldásából a lelkészek mellől kizárni, holott járulékok fizetésére ők is köteleztetnek; őket a lelkészeknek régi vaskalapos módon feltétlenül per eminentiam tanítási kérdésekben is alárendelni; nekik az egyház, sőt annak tanügy igazgatásában is oly csekély részesedést engedni, ez egyenesen annyi, mint ezen mérhetetlen fontosságú egyházi tényezőnek az egyháztól elidegenítése, mint mostoha gyermekeknek, ha nem titkos ellenséggevé tevése.* Mert megengedhető-e az, hogy református egyházi tanító azt mondja magáról és a valósághoz hiven mondja, hogy „félíg meddig én is egyházi ember volnék!” Hogyan!? A mikor az a tanító éppen úgy az egyház által fizetve, éppen úgy kizárólag az egyház szolgálatában áll, mint a lelkész!?

Ugyanazért én legközelebbi zsinatunk elmulaszt hatatlan alkotásai közé soroznám, hogy a *tanítóságnak — minden fokon — az egyház testéhez szorosabban kapcsolása érdekében, egyházunk kormányzati hatóságaiban, kezdve az egyházközségen fel a zsinatig, az egyetemes tanügyi bizottságon keresztül, a világi és lelkészi elemmel egyenlő részesedést, paritást biztosítson, mint egy 3-ik elemnek, a tanítói elemnek — oly formán, hogy a hol csak elemi iskolák vannak, ott annyi tanító legyen presbyter, a hány lelkésze van az egyháznak, a mint van most is, a hol pedig felső nép és középiskolák is vannak, ott az összes iskolák tanító-testületeiből választassék a lelkészekkel egyenlő számú presbyter. Az egyházmegyéken, kerületeken konventen és zsinaton a tanügyet (tehát együtt alsóbb és felsőbb rendű) szintén ugyanannyi tanító, tanár (tehát tanügyi férfi) képviselje, a hány világi és a hány lelkész jellegű egyén van — nem tekinthetvén nehézségnek az egyházkormányzati hatóságok számának eképpen megszorodását.*

* Cikkirő barátunk tulsötéten lát e kérdésben. Ugy látszik egyes ese ekről varr himet, holott az általános nézponit egészen más konsequentiákra jogosít fel. Ahhoz meg éppen nagyon sok szó férne, hogy a taniók a domesztikában részesüljenek. De hát ennek a fejtegetésébe most szántszándékkal nem bocsátkozunk bele. Nem szólnak arról az indítványáról sem, hogy a tanítói elem, mint 3-ik elem vétessék fel az egyházi közigazgatás kereteibe. Nem akarunk praevenizálni. Szóljon mas. Szerk.

Nem szabad azonban az egyházban külön rendnek képződnie. Ellenben az egyháznak „alsó és felső iskolái . . . mindenestől az egyház testéhez tartozván” a református egyházat kormányzó presbyterzsinati kormányforma szerint kell igazgattatniok; tehát a fokozatos egyházkormányzati hatóságokban leendő képviseltetésöknek is ezen rendszer szerint kell lenniök. Azaz a tanügy vagy tanító és tanártestületek képviselőit minden foku hatóságokba a presbyterzsinati rendszer elveivel egyezően, nem a tanítótestületek, hanem mint a lelkeszi és világi képviselőket, a presbyteriumok választják. Így lesz az elsőrendű fontossággal bíró tanügy és méltóan és helyesen gondozva egyházunkban a presbyterzsinati elv alapján. És ha a lelkeszek — ámbár keserű harcok után is — meghajoltak a kor szükség által igazolt, a jogos és méltányos paritás elve előtt a világi elemre nézve: most e két elemnek önként kellene utat engednie az egyház kormányzatába az egyházi életben éppen olyan fontosságú 3-ik tényezőnek, a tanügy képviselőinek.

Kémeren, 1902.

Nagy István.

KÖZÉLETÜNK.

A debreceni ev. ref. kollégiumi természetbeli tanári lakások története.

— Ajánlva a tiszántúli ev. ref. egyházkerületi közgyűlés és a debreceni ev. ref. presbyterium tagjainak szives figyelmébe. —

(Folytatás)

A fenti átvallásból kitűnik, hogy:

1. Királyi parancsra német iskolát kellett a városnak felállítani.

2. Az iskola helyeül és tanári lakásul szolgáló telket a város vette.

3. A német iskola valószínűleg II. József után megszűnván, a város a tanári lakást nem vette vissza, hanem olyannak tekintette, mint az általa elébb adott 4 tanári lakást, s ugyan azon feltételek alatt hagyta az egyház kezében, hogy tudniillik tanári lakásoknak engedi át a kollégiumnak. Azon 5-ik lakás azonban továbbra is a német nyelvmestert illette. Az egyház által adott tanári lakásokat az egyház mindig cserélgette a tanárok közt, így érthető, hogy ebben a házban (Egyház-tér 8 sz.) lakott és halt meg Sinai Miklós is. Így laktak benne azóta is tanárok, s így érthető, hogy még 1869-ben is 5 tanári lakást adott az egyház. Hogy ez milyen szilárd alapon nyugovó állítás, annak igazolására egyelőre csak annyit jelzünk, hogy 1821-ben az egyház saját hiteles nyilatkozatában állította, hogy 5 tanárnak ad lakást. Ezen okmányról alább lesz szó.

Az 1870-ik évet követő valamelyik évben azonban ezt a házat (Ozory-féle ház) az egyház újra építtette, de ennek fejében egy tanári lakást, Némethy volt parochiáját, mely ötödik tanári lakás volt, beszűntette.

Hogy az egyháznak ez jogában volt e, s ki nyert vele, azt hiszem magyarázatra nem szorul.¹

¹ Térésüke miatt egy későbbi közleményben tárgyaljuk azt a kérdést, hogy melyik volt a szóbanforgó öt tanári lakás, de már most megjegyezzük félreértés kikerülése végett, hogy a Zákány-féle ház valószínűleg a dr. Kovacs mostani lakása volt.

Visszatérve azonban az 5 városi eredetű tanári lakásra, annyi kétségtelen, hogy ezeket a lakásokat a város adta tanári lakásoknak és nem a debreceni egyház. Annyira nem adhatta a debreceni egyház, hogy 1752-ig úgy a tanárokat mint a praedikátorokat is a város fizette és mindet a város látta el lakásokkal és a város gondoskodott az épületek reparálásáról, sőt az egyház mindennemű kiadását is a város fedezte. Így 1726-ban a városi számadásban előfordulnak a következő tételek: „Rápóti Mihály urnak 3 kántorra 165 frt. Item 7 személyre T. Praedicator és Professor uraknak salariumok: 1440 frt. A collegiumba való praeceptoroknak 268 frt. Rápóti uram temetéséért 34.24. Szilágyi Márton tanár ur házat sindelyező ácsoknak 6.56. Praedicator és Professor urék buzájoknak az árát: 53.54. Parochiális házak körül forgó és tapasztó embereknek 10.12. Az ecclesia kánájához ezüst és arany 19.20. Tiszteletes Praedicator és Professor uraknak 7 személyekre 4 kántorra való borokért fizettünk 280.”¹

A Törzskönyv egyik adata szerint 1739-ben² a debreceni collégium, mivel a város és egyház elkülönített, a debreceni egyház kezébe ment át. Ennek azonban ellene mond az a tény, hogy egészen 1752-ig minden év számadásából kitűnik, hogy úgy a tanárokat, mint a praedicatorokat a város fizette, sőt az egyháznak mindennemű kiadását is a város teljesítette. Így az 1740. évi számadás szerint „adatott azon számadásban leírt specificatio szerint Praedicator és Professor, kántor, notárius, kancelista, fiscális, Prokátor uraknak, typografusnak, patikárusnak, hajdukaknak és egyéb személyeknek: 809 $\frac{1}{2}$ köből buza”³ Ugyanazon évről külön fel vannak sorolva név szerint Szódi István debreceni lelkésznek, Szilágyi Márton, Szilágyi István, Tabajdi János és Maróthy György tanároknak és Körösi Mihály lelkésznek pénz, fa, bor s másnemű kiszolgáltatott fizetései, valamint „téglák erogatiója az iskolában a Classisok toldozására: 9000 tégl.”⁴ 1749-ben szintén a város fizet 5 lelkészt és névszerint felsorolt 4 tanárt, valamint az egyháznak minden néven nevezendő hivatalnokát, még csak az egyházfit és harangozókat is beleértve.⁵ A számadásban legelől az egyházi és kollégiumi hivatalnokok vannak felsorolva, s csak azután jön a magistratus, élén a főbíróval.

Tehát 1752-ig az egyházat is a város tartotta fenn, ezért szó sem lehet arról, hogy 1739. óta a debreceni egyház gondozta az iskolát.

1753-ban azonban egyszerre megszűnt azon állapot, hogy az egyházi és kollégiumi kiadásokat a város fizette. Ennek oka, mint alább látni fogjuk, az volt, hogy 1752-ben *Mária-Terézia eltiltotta a várost a kollégium segélyezésétől*. De hogy a város az általa adott tanári lakásokat ezután is gondoztatta, igen nagy valószínűséggel állíthatjuk. Ugyanis feltűnő, hogy míg 1752. előtt minden tanári lakás reperációjának költsége a számadásban a lakást élvező tanár nevének telemlítésével jegyeztetik fel, addig 1752. után a legnagyobb kiadások, melyek épületekre adtak ki, így vannak feljegyezve: „Az nemes város közönséges épületei körül dolgozó munkásoknak stb.”⁶ Ez több év számadásában így található feljegyezve, valószínűleg azért, mert a

¹ Rationes oeconomicae Libae ac regiae civitatis Debrecen, de Ao. 1726.

² Balog F. törzskönyv 20. l.

³ 1740. évi városi számadás 1 l.

⁴ U. o. 13. l.

⁵ 1749. évi számadás.

⁶ 1753/4. évi számadás 38. l.

tanári lakásokat és az iskola épületét is gondozta a város és a felsőbbiséget emez összegező névvel vezette félre. Annnyival inkább alapos ez a következtetés, mert a város más házait, mint a városházát, bor és sörházakat, istállókat stb. mindig nevén nevezi a számadás.

A város által adományozott, s 1704-ig vett 4 tanári lakás jogi természetére nézve igen fontos okmány az 1784. szept. 6-án kelt és az egyházkerületi közgyűlés által hivatalosan elfogadott s aláírt „Relatio de fundationibus Collegii Helveticae confessionis additarum Debreciniensis per Curatores et Professores eiusdem Collegii facta die 6-ta szept. 1784.“ Ebben még csak 4 tanári lakásról van szó, azon természetes okból, mert még II. József alatt a német iskola valószínűleg fennállván, a német professor telkét nem számították a kollégium telkei közé. Miután a Relatio keletkezésének körülményei nagyon fontosak az említett tanári lakások jogi természetének eldöntése szempontjából, lássuk ennek a gyűlésnek a lefolyását röviden.

A gyűlés 1784. szept. 3-án kezdődött. Jelen voltak: Szilágyi Sámuel püspök, Rhédey Ferencz egyházkerületi főgondnok, Szathmáry István főjegyző, 4 esperes névszerint felemlítve, a kollégiumi tanárok, Domokos Lajos debreceni főbíró, Fráter István szenátor, mint a debreceni egyház és kollégium helyi gondnoka. Mindjárt az első napon a következő végzést hozták: „DD. Professores Collegii Reform. Debreciniensis exhibent Deductionem de Fundationibus Collegii, totiusque Fundi administratione, ex B Mandato Regio, Excelso Reo Littali Consilio submittendam, quam ipsi elaboraverunt, postulanteque, ut haec, praeter se ipsos etiam per Curatoratum, imo per Adm. Rduum quoque D. Superintendentem subscribatur.“¹

Az eddigiekből kitűnik, hogy 1. királyi páranes folytán készült az összeírás, 2. a helytartó tanács elibe kellett azt terjeszteni, 3. az összeírást a kollégiumi tanárok eszközölték, 4. az összeírást az egyházkerületi gyűlésnek is hitelesíteni kellett, azért tárgyalták ott.

Majd így folytatja: „Circa quorum subscriptionem sequentes occurrunt constitutiones.“ Elmondja az első pont alatt, hogy eddig a kollégium alapjait és vagyonát a kollégiumi tanárok kezelték (tehát nem a debreceni egyház), harmadik pont alatt pedig, hogy a Relatióban felsorolt adatokon és jövedelmeken kívül sem a helyi gondnok, sem a főgondnok másról nem bír tudomással. Majd így folytatja: „Interim tamen, quia per Exc. Regium Littale consilium praescriptio respectivarum personarum, quibus cura talium fundationum concedita est, subscriptio non ultra, quam ad ea solum, ad quae influxerunt, vel quorum notitiam habent, extendi posset, in eo coalitum est, ut deductio per DD. Professores concinnata per hoc consistorium revideatur.“ Kitűnik ebből, hogy az egyházkerületi gyűlés átvizsgálta a Relatiót, hogy felelősség terhe alatt írják alá a püspök, főgondnok s mások.

A következő napon szept. 4-én a gyűlés elibe hivattván Varjas János tanár, jelentette a gyűlésnek, hogy a Relatiót az ezzel megbízott férfiak átvizsgálták. A gyűlés visszaadta a munkálatot Varjasnak, hogy az leírtáztássa, s így aláírható legyen. De a gyűlés még egy utasítást adott a végleges szöveg megállapításához, a mennyiben elhatározta a következőket: „Ut porro

B. Mandato Regio ex asse satisfieri queat: medio Rdi Varjas DD. Professoribus injunctum praeterea fuit, ut fundos etiam immobiles, et si quos ipsi adhuc praeter expositum Salarium proventus, honorarium, aut emolumentum haberent. ea quoque fideliter connotata, pro supplenda deductione, crastina die Consistorio huic exhiberent.“

Ebből kitűnik, hogy:

1. Az egyházkerület elrendelte, hogy a Relatioba a kollégium ingatlanait is (fundos etiam immobiles) be kell írni és úgy kell a gyűlés elébe terjeszteni másnap az így kiegészített Relatiót (pro supplenda deductione).

2. Ha esetleg másnemű jövedelmeik volnának a tanároknak, az is beírandó.

A következő napi gyűlésen 1784. szept. 5-én „Dominis Professoribus vocatis, praestarunt consistorio deductionem iterato descriptam.“ Tehát a tanárok a Relatiót újra leírva bemutatták, de bizonyos tételek felett vita támadt „easque (positiones) professores defendere contendebant.“ Majd így folytatja: „Inserta fuit eidem (Relationi) nova positio de Fundis Immobilibus, puta: Collegio, domibus ecclesiae quatuor, quas Professores inhabitant, et coquinas.“¹ (A Relatioba beleszöttek egy új tételt az ingatlan birtokokról, vagvis a kollégiumról, az egyház 4 házáról, melyekben tanárok laknak és a konyhákról.)

Kitűnik ebből az egyházkerületi határozatból:

1. A 4 tanári lakást a kollégium ingatlan birtokai közé sorozták.

2. Az egyházkerületi közgyűlés a négy házat éppen olyan kollégiumi ingatlan birtoknak tekintette, mint magának a kollégium épületének telkét.

Az ingatlan birtokról szóló kimutatást azután nem tudták a már kész szöveg közé ékelni, hanem „Praeliminaris informatio“ címen külön papírra leírták és a Relationak mintegy bevezetéséül elibe illesztették. Ebben leírják a kollégium épületének akkori állapotát, a telek milyenségét, a konyhák, lakóházak stb. állapotát. Majd így folytatja: „Remotius quidem paullo, non tamen procul a collegio, in diversis areis sunt quatuor domus ad ecclesiam Debreciniensem pertinentes, quas quatuor professoribus inhabitandas concessit, quum collegium hoc non tantum ex studiosis Togatis constet, sed in eodem sint etiam classes inferiores Discentium, quas praeter extraneos, maximam partem filii Debreciniensis frequentant. Singulis vero memoratis quatuor domibus terna jugeri agri pro semente aut foeniscio in territorio ipsius civitatis sunt adplicata. In rationem vero huius collegii, quae et qualia fuerint collata aut legata, sequens deductio ostendet.“ (Kissé ugyan távolabb, nem messze mindazonáltal a kollégiumtól, különböző helyeken van négy ház, melyek az egyházhoz tartoznak, melyeket négy tanárnak lakás végett át engedett, mivel ez a kollégium nemcsak togatus diákokból áll, hanem ugyanabban vannak a tanulók alsóbb osztályai is, melyeket az idegeneken kívül nagyobb részben a debrecenieknak a gyermekei látogatnak. Az említett négy házhoz pedig egyenként 3-3 hold szántó, vagy kaszáló van csatolva, melyek magának a városnak a területén vannak. Hogy ezen kollégium számára mely s minemű adományok és hagyományok tettek, a következő levezetés mutatja.)

Kitűnik ebből, hogy:

1. Az említett 4 tanári lakás a kollégium telkétől

¹ Tiszántúli egyházkerületi jegyzőkönyv V. k. 49. l.

¹ Egyh. k. j. k. V. k. 52. l.

külön, de nem messze feküdt a kollegiumtól és pedig külön telken.

2. Ezeket az egyház 4 professornak átengedte lakásul.

3. Az egyház a Relatio megokolása szerint azért engedte át, mert a kollégiumi alsóbb osztályokban legnagyobb részt a debreceniek tanultak.

4. Ezen házakhoz 3—3 hold szántó föld és kaszáló járul a város területén.

5. A praeliminaris informatiót, melyben ezek foglaltatnak, ha később illetetett is a Relatióba, szorosán hozzátartozónak tekintette az egyházkerület, mint a fenti idézet utolsó mondásából és a szept. 5-iki e. k. gyűlés jegyzőkönyvéből kitűnik.

A Relatiót az egyházkerületi jegyzőkönyv fentebb ismertetett pontjain kívül még hitelessé teszi a Relatio végén levő záradék: „Hanc expositionem foundationum collegii Helv. Conf. addictorum Debreceniensis, genuinam, atque in ea omnia, quaecunque nobis cognita sunt, fideliter deducta esse testamur. Debrecini die 6-ta Szept. Ao. 1784. Franciscus Rhedey de eadem, quam Superintendentiae huius Transibiscanae Secularis supremus curator. Stephanus Frater de Ér Keserü, Liberae ac Regiae civitatis Debreceniensis senator, ecclesiaeque et collegii. Helv. Conf. addictorum localis ord. curator. Steph. Paksi, Steph. Hatvani, Joannes Varjas, Nicolaus Sinai professores, Joh. Farkas Senior.“

Tehát aláírták a Relatiót nemcsak a püspök, főgondnok és a tanárok, hanem a debreceni egyház nevében Fráter István debreceni szenátor és egyházi gondnok is.

A Relationak van egy toldaléka is, melynek címe: „Documenta ad Rel. de Fund. Coll. Reform. Debrecinensis per Curatores et professores eiusdem Collegii factam pertinentia, 6-ta Szept. 1784.“

Ebben a részben a Relatióban elsorolt adományokra vonatkozó okmányok foglaltatnak, de ezek közt sem a kollegium telkére sem a 4 tanári lakásra vonatkozólag okmány nincs közölve.

Kitűnt az eddigiekből, hogy 1752. előtt a város a tulajdonát képező 4 tanári lakásról mint sajátjáról intézkedett, annak fentartásáról gondoskodott, újra építette stb. és mégis 1784-ben már az egyház nevében van a négy tanári lakás. Mi lehet ennek az oka?

Egy befejezett ténnyel állunk szemben 1784-ben és ez az, hogy már ekkor a négy lakás „a debreceni egyházhoz tartozik.“ Tehát a város valami okból az egyház kezébe adta át. Ennek az oknak a kiderítése tehát a feladat.

Kétségtelen az elmondottak alapján, hogy a város a lakásokat oly feltétel alatt bocsátotta át az egyház kezébe, hogy azok csakis tanári lakásoknak használhatók, mint a Relatio is ki fejezi: „*quas quatuor professoribus inhabitandas concessit.*“ Ezzel a kifejezéssel valamint a főiskola ingatlanai közé történt besorozás tényével a Relatiót aláíró, debreceni egyházi gondnok is elismerte, hogy ezek a lakások a mint azelőtt csakis tanári lakásoknak használtattak, úgy ezután is örök időkre ugyanarra a célra fognak használtatni és azok az egyház specialis céljaira fel nem használhatók.

Teljes joggal kérdezhajjuk azonban, hogy miért nem engedte át a város ezen házakat egyenesen a kollegiumnak?

Ezen kérdésre okmányokkal kell válaszolni. Ismerni kell mindenekelőtt a XVIII. századi protestáns iskolák állapotát különösen abból a szempontból, hogy

a kormány ezekkel szemben milyen eljárást követett. III. Károly alatt több üdvös törvény keletkezett a nevelésügy előmozdítására. De ezek a törvények épen nem biztosították a protestáns iskolák zavartalan fejlődését. Fontos e tekintetben az 1715. évi LXXIV. t.-c. 1. § a, mely szerint: „Az egyházi vagy világi ifjuság számára a bárki által az országon belől vagy kívül alapított e nemü papnöveldeknek, nevelő és tanítóintézeteknek, a mikor szükségesnek látszik felügyeletét is annak, vajjon ez alapítványoknak elégtétetik-e, számadások vétele mellett megvizsgálása ő szent királyi Felsége apostoli tisztül és legfőbb hatalma egyedül magának tartja fen.“ Ezen törvények által állapított meg a magyar királynak az a joga, hogy az összes nevelő és tanítóintézetek és azok alapítványai felett felekezeti különbség nélkül felügyeleti joggal bír.

Ez a törvény azonban csak akkor hajtatott végre, a mikor az 1723. évi LXX. t.-c. meghozatott és annak végrehajtása a helytartó tanácsra bízott. Utóbbi törvények szerint: „Bárminemü kegyes alapítványokra felügyeletét és számadások mellett megvizsgálását annak, vajjon az alapítványnak elég tétetik e, ő szent Felsége apostoli tiszténél és legfőbb hatalmánál fogva az 1715. évi LXXIV. t.-c. erejénél fogva magának fentartotta és a kir. helytartó tanács kebeléből némelyeket rendelend, kik a fentebbiekre különös gondot fordítsanak.“

(Folyt. köv.)

IRODALOM.

Ritschlianismus és orthodoxia címmel jelent meg a „Debr. Prot. Lap“-ból külön lenyomaiban egy tanulmány Lencz Géza ref. lelkész és theologiai licentiatustól 1901-ben, 15. l. Csak most olvashatván el a füzetet, nyilvánítani akarom véleményemet főleg, hogy az ifju szerző bizalmat és bátoritást végyen, tovább is munkálásra — hiszen az agyonhallgatás, az érdektelenség a fél halál jele a közönség részéről; — részint, egyházkerületünk előre törekvő s a theologiai tudományt mivelő ifjabb nemzedék egy részét is felhívjam hasonló ténren munkálkodásra. A theologiai tudomány terén úgy is nagyon csekély nyilatkozványok mutatkoznak, — olvasója sincs, így a dolgozók elnémulnak. A hazai prot. tudomány korszaka még nem érkezett el.

Az újabb korban egyik legfigyelemre méltóbb hit-tudós Ritschl, azután a még radikálisabb Harnack. Bár ennek is akadna magyar ismertetője! Miután oly széles a mező, mindenkit e nagyok közül nem olvashatunk, pedig lelkészeinknek érteni kellene az újkor nagy theologiai harcain mik történnek, hiszen a gyökerekre vetetett a fejsze, s minden, a mi századokig állt, ingattatik. Francia ref. testvéreink — kik alig 3-ad rész, mint mi vagyunk — úgy segítenek a dolgon, hogy évi lelkészi egyetemes értekezletükön egy-egy tudós társukat egy vagy két évvel előre megbíznak, nagyobb tanulmány készítésére, s így minden évben egy-egy nagy tudományos mű bemutatóra talál. Ha a mi lelkészeink évenként csak egy nagy, világhírő theologust ismernének meg, jobban színvonalán állanának a theologiai tudomány világirodalmának.

Ritschl 19 év alatt (1870—1889-ig) oly műveket bocsájtott ki, hogy minden prot. ország és nemzet kebelében nagy visszhangot keltett, s légiója állt elő az ismertetőknél, folytatóknak, ellenzőknél. Főműve „a megigazulás és kiengesztelés“ 3 kötete angolra is lefordít-

tatott 1900-ban, s az oceánon túl is nagy mozgalmat idézett elő az elmékben és iskolákban. Mondhatni kissé merész vállalkozás volt Lencztől Ritschl rendszerét oly röviden összefoglalni, mikor legujabb amerikai ismertetője (1901-ben), Swing theologiai tanár, 296 lapnyi nagy műben fejtette azt ki. De ha „dióhéjban“ is, mint Lencz szerényen tette, jó dolgot tett, hogy tanulmány alá fogta. Még nagyobb az érdem, hogy megkísérelte az orthodoxiával egybevetni. Mert erre is nagy szükség van. A magyar olvasó, ki az eredeti műveket nem tanulmányozta, ez ismertetésből nem is sejtetheti, mily lényegbevágó újításokon dolgozott a göttingai nagy tanár. De a rövidre vont taglalás mégis gondolkodóba ejtheti, ha e kis füzetbe merül, hogy a legfontosabb ker. dogmák új ruhában, új velővel vannak ellátva, elevenülnek meg, s a kor gondolkodása és lelkiismerete előtt elfogadhatóvá téve. Helyesen mondja ifju író „R. az újabb theológiát kétségkívül új eszmékkel gazdagította;“ és hogy „R. a dogmatörténelemnek tárgya marad mindvégiglen.“ *Mielke* R. rendszerének bonni ismertetője (1894-ben) még többet mondott, t. i. „R. több általános érvényű alap gondolatával nagy jövőnek néz elebe.“

Miután e lap olvasói előtt a kéz alatti mű ismeretes, mert egész szövegét olvashatták, részletes ismertetése ugyanazon lap olvasói előtt felesleges. Csakis néhány nagy eszmét emelünk ki, mely felett méltó továbbgondolkodni. a) A Jézus Krisztus személyiségének óriás fontossága szépen tündöklök, mert Istenről is csak annyit tudhatunk valóban, a mennyt Ő kijelentett, felelevenül hát Irenaeus felséges eszméje, hogy „a mi az Atyából látható, az a Fiu.“ b) Szép az isteni harag új elmélete, mely úgy van fogalmazva, hogy nem érzelmi értelemben veendő, s az isteni lélek egységét nem zavarja. c) Szép a bűn és büntetés, sőt a halál fogalmazása is, s a mai embervilág békéletben boncolhatja e mély tancikket. d) Szép az áldozat új és az örök élet újabb elmélete, sőt a praedestinatioé is. Ha ez örök kérdések felől tájékoztatni kívánjuk a mai hallgatóságot: nagyon sok emelő pontokat találhatunk, de szükségessé válik magát Ritschl művét tanulmányozni. e) Végre kiemelem a gyülekezet, az egyház fogalmát, mely nálunk inkább jogi oldalról kezeltetik, de mint üdv intézmény teljesen tudaton kívül marad. Sokat tanulhatunk R.-től, e nagy gondolkodótól, s babár sok tana a régi fogalmakkal nem egyezik: van annyi keresztyén elem benne, mely a hit magaslatára emel. Ritschl csak magából érthetjük meg, mert a hány ismerője van, annyi Ritschl látszik lenni. A már-már holt dogmatikába új lendületet vetett, ingert és érdeklődést teremtett. Maga az erős bírálat, mit R. maga és rendszere ellen kihivott, mutatja a hatást. A mellette és ellene táborozók tekintélyes száma igazolja, hogy a mozgalom jogosult és *újhdás* kezdete. Az ellentétek e veszélyes korszakában ily jó akaratú és dicső törekvésű követítő theológus nagy szolgálatot tesz a rombolások közepett.

Ifju szerzőt üdvözlöm tömör munkájáért, meglehetősen vázlatát adta — a tér kicsiségéhez képest — a nagy és hatalmas rendszernek; világos főre vall ez. Kövesse egy jegyzetében előtüntetett elvet továbbra is „az igazság kutatásában s annak egyenes, nyílt bevallásában állhat csak a komoly tudomány.“

Balogh Ferencs,
hittanár.

„A filozófia története. Az emberi gondolkodás története.“ Összeállította: Dr. Pekár Károly. Budapest. Az Atheneum irodalmi és nyomdai R. T. kiadása.

1902. Ára 6 k. Egy 468 oldalra terjedő nagy tanulmányal és önálló forrásbuvárlattal összeállított igen értékes mű, melynek nem utolsó érdeme a *világosság* s könnyen érthetőség. Filozófiáról lévén szó — megvalljuk őszintén — felve vettük a kezünkbe. Hiszen minálunk mai napság még a középiskolai tankönyvirók is (tisztelet a kevés kivételnek!) valóságos művészetet fejtenek ki abban, hogy a legegyszerűbb és a megértésre legkönnyebb dolgokat is tudákos homályba burkolják s a gyermek ifjura nézve érthetlenné tegyék. Ez a methodus hajdan a kultus-cselekmények és rituális formások ellátását monopolizálni törekvő hindu brahmánoknál érthető s önző célokból indokolt is volt, de hogy mit akarnak ezzel a mai könyvirók urak, azt legfeljebb az országos közoktatási tanács hivatalos könyvbíráói tudnák megmondani. Azt gondoltuk, ilyen modorban iratott meg a Dr. Pekár Károly kezünk alatt levő könyve is. *Kellemesen csalódtunk.* Ez a mű nem a mai világból való. Oly tiszta világos logikával s jó magyarsággal fejtegeti szerző még a legelvontabb tételeket is, hogy könyvét kezünkbe véve, le se tettük, míg végig nem élveztük. Kezdi a filozófia legelső nyomain az ókori népeknél s 11 fejezetben adja az emberi gondolkodás nagyszerű történetét. Az a mű értékéből semmit sem von le, hogy főleg a hol a legősibb idők avarjait járja, a legujabb nyomozódások eredményeihez nem mindenütt látszik hozzá ferközöttnek s főleg számadatai nem mindig állják ki a kritikát. (Igy p. o. Budha a születését valószínűleg Subhadra Bhikscu után Kr. e. 600 teszi, holott azt Pfleiderer Ottó a ki e téren igazi tekintély 480. állapítja meg. Laoczenak Konfuczius felett tul-sok érdemet tulajdonit. Zarathustrát Kr. e. a 6-ik században szerepelteti a 13-ik század helyett stb.) Ezek az adatok még mindig vita tárgyát képezik. De a lényegét mindenütt igaz színben tünteti fel. Rendkívül bőven s szinte csudálatos szakismerettel sorolja elő szerző könyve végén a philosophiai írók névsorát, műveik címét s ezzel megbecsülhetetlen kalauzt ad a tárgy iránt érdeklődők kezébe. Ezt megelőzőleg pedig 3 credeti táblán az ókori középkori és uj-kori filozófia főbb gondolatirányait és irányítóit tárja egységes csoportozatban elébünk. Ajánljuk e művet minden érdeklődőknek becses figyelmébe. A ki tájékozódást akar szerezni magának e minden tudományok tudományának fejlődéséről elkezdve a kosmogóniai és theogóniai mythosokon. fel egészen Lombroso Cásárig vagy Marx-ig olvassa el a Dr. Pekár Károly „Filozófia Történet“-ét.

Vidékiek beköltözése Debreczenbe 1564—1640. között. Irta: Zoltai Lajos városi segéd-levéltárnok. Kiadja Debreczen sz. kir. város könyvnyomdája 1902. Ára 50 fillér. Hányan lehetnek lapunk olvasói között, kik e 48 lapra terjedő értékes kis füzet íróját személyesen ismerik, még theologus korából?! Mert az volt-mint sok mások, kik később más téren aratták a babért, *Zoltai Lajos* is theologus volt valamikor a debreceni ós kollégiumban. Itt tanult s vizsgáit le is rakta becsületes eredménynyel, de annyira hozzánőtt Debreczenhez, hogy ennek határain tul jövőt keresni még csak meg sem próbálkozott. Sok keserves küzködés után a végzett theologus *segéd-levéltárnokká* lett a városnál. De itt is be bizonyult, hogy nem az állás teszi az embert, hanem az ember szerez tiszteletet az állásnak is. *Zoltai Lajos* történetirővé lett, ki hangyszorgalommal s valódi hivatottsággal buvárolja az általa szeretett Debreczen ősi multját s valósággal boldog, ha erre vonatkozólag a

levéltárnak poros aktái közül egy-egy érdekes adatot felszínre hozhat. Egymásután közli a lapokban s adogatja ki füzetekben azokat a történelmi tanulmányokat, melyek *ő nélkül*, a múlt századokon át pihentek a levéltárban, minden valószínűség szerint úgy fogtak volna még nagyon sokaig ott pihenni. S bár minden becses előtte, a mi e város multjára fényt vet, nem tagadta meg lelkései jellegét sem, mert különös előszeregettel kutat az egyháztörténelmi adatok után s e téren lapunk olvasói nem egyszer találkozhatnak nevével lapunk munkatársai sorában, a hol mindig nagyon szívesen látjuk őt. Azt a legújabb művét, a melynek címét felül irtuk „Debrecen szabad királyi város közönségének” ajánlja ugyan a szerény és mindig rokonszenves szerző „hálás tisztelettel és a város multjára nagy szeretetével”, de méltó az arra, hogy nemcsak a Debrecenben lakók, hanem mások is elolvassák e hazában, kik e város története iránt érdeklődnek. Különben e művén kívül megrendelhetők nála: „Birtok megosztás Debreczenben” 30 fillér. „Debrecen 200 év előtt” 50 fillér. Mindenik a Zoltai Lajos műve. Ajánljuk régi tanulóitársai, ismerősei és mindazok figyelmébe, kik efféle forrásbecsű művek tanulmányozásában kedvöket lelik.

KÜLFÖLD.

Képek az ausztriai evangéliumi mozgalomból.

(Folyt. tás.)

Annak tanubizonyságául, hogy miképpen gondolkoznak azok a mozgalomról, a kik az „El Rómától” jelszó kimondása után leginkább politikából léptek át a protestáns vallásra, elég utalnom a „Wiener Zeit”. 1901. okt. 28. iki számára. Ebben a lapban egy ilyen politikai okokból áttért egyén a következőképpen panaszkodik a mozgalomnak mindjobban erősbbödő evangélius egyházi jellege fölött:

„Nekünk itt az Alpes országában a rómaellenes mozgalomban éppen úgy megvannak a fanatikusaink mint ott fönt. A különbség talán az, hogy mig ott fönt a Sudetakban a politikai pártprogram követeli az elszakadás előmozdítását, addig nálunk egészen csendben történik az áttérés. Az Alpes országainak egyik másik városában oly emberekkel ismerkedtem meg, a kiknek bátorsága és munkaereje valóban csodálatos. Családról-családra vándorolnak, névsort vezetnek a lakosságról és kiviszik, hogy az áttértek kis seregét minden vasárnap az evangélius lelkészhez, nyolc nap mulva pedig az urvacsorához vezetik. Emkerekkel ismerkedtem meg, a kik ezen eljárásukkal minden lehető kellemtelenségnek teszik ki magukat.

Magam is, mint aféle apostata, gyakran gondolkozom a fölött, hogy miként vált mindez lehetővé. Visszagondolok 4-5 évre és a fölött töröm a fejemet, miként lehettek hitetlenekből proselyták. A vallási indolentia hogyan változhatott át néhány év folyása alatt vallási fanatismussá?! Hiszen ez tény! Visszagondolok az én diákkoromra s arra az álláspontra, a melyet mi akkor vallási meggyőzésekkel szemben elfoglaltuk. Ha általában szó volt ilyenekről, a mi természetesen igen ritkán s akkor is rendesen csak a késő éjjeli órákban történt, az ember csak nevetett felette és nem vitatkozott. És most fényes nappal is tanuja lehetnek theologiai vitatkozásoknak. Azok, a kik akkor

a vallással nem törődtek, most annak legbuzgóbb harcosai s azon a ponton állanak, hogy vallásilag az orthodoxia vizeire evezzenek. Ha a klerikális lapokban olvasom, hogy a rómaellenes mozgalom csupán politikai izgatás, benső meggyőződés és tapasztalataim folytán, a melyeknek gyűjtésére bő alkalmam volt, a leghatározottabban tiltakoznom kell az ellen. Hogyan történt az, hogy ezer meg ezer „Saul”-ból ugyanannyi „Pál” lett? És éppen olyan emberekből, a kiktől azelőtt senki sem hitte volna? Ha az ember szabad vallási meggyőződésről beszél hozzájuk avagy valamely németországi szabad egyháznak a röpiratát mutatja fel előttök, tiltakoznak ellene s azt mondják: ez árt a mozgalomnak, nem akarjuk a szétforgácsolódást. mi protestánsok akarunk lenni. Minden vasárnap futnak a templomba, hallgatják a predikációt, el vannak általa ragadtatva s épülnek abból. Az evangélius egyház nekünk, a kik először átléptünk, eltekintve minden politikai indoktól — egészen mást jelentett. Jelentette nekünk a vallási szabadságot, oly vallást, a mely méretetlen tért nyújt a gondolkodás és az érzés számára, de nem az orthodoxismust és korlátoltságot, a mellyel a pápistáknál az undorodásig megismerkedtünk. Valamint én, ugy közülünk senki sem türte magán a római egyház bilincseit, a mióta az iskola utoljára kényszerített hennünket a gyónásra. A töle való megszabadulás mindnyájunkra nézve demonstratív jelleggel bírt, a mennyiben valóságban már régen szabadnak éreztük magunkat minden dogmától. Nálunk elsőként oly tény, oly példa volt, a melyet azért akartunk adni, hogy másokat is magunkkal ragadjunk, de éppen ezért a megszabadulás, nem pedig olyan más táborba való csábítás ténye, a hol lecölpölt sátrak vannak kommandánsokkal és őrmesterekkel. Éppen ugy lehetünk volna felekezeti nélküliek, ha ezen helyzettel nem volna oly sok ominosus ismertető jel összekötve.

Az a nézetem, hogy sokak nevében beszélek, de ez a nézet, a rómaellenes mozgalom teljesen megváltozott iránya mellett, a mint az ott csehországi átléptek tömegében nyilvánul, többé nem tűnik fel. Három vagy négy évvel ezelőtt nem azért akartunk Rómától elszakadni, hogy protestáns templomokat építsünk s néhány tucat evangélius segédlelkésznek az utját egyengessük Ausztriába, hanem oly mozgalmat indítsunk meg, a mely mindenféle klerussal szemben ellenséges indulattal viselkedik. A lelkek felszabadulását akartuk nem csak a római iga alól, hanem minden protestáns orthodoxia alól is, a mely a rómaellenes fanatikusok ezreitől támogatva lassanként a mozgalomba belopódzik. A mi kezdetben politikai forradalomnak ígérkezett, ugy látszik, hogy egyházi reformációvá lesz. Semmi sem állott távolabb tőlünk, mint hogy személyes áldozatok árán vallási mozgalmat inauguráljunk. A mozgalom ezen változással, új templomával és evangélius segédlelkészeivel oly irányt vett, a melyben kezdetben senki sem akart haladni. És mi lesz ennek a következes? Csak két lehetőség van. Vagy a konservatív-vallási tényező győz, vagy a politikai radikális. Ugy a mint a dolgok most állanak, az előbbi. A fejlődés a vallás győzelme felé halad. Csak látni kell, hogy minden protestáns lelkészt, a ki hozánk jön s valamely nagy német gyűlésen beszél, mennyire ünnepelnek, ha az evangéliumi gondolatok tisztaságáról és győzedelmes erejéről szól. Hat évvel ezelőtt unatkozva hallgatták volna s a gyűlésen nem jelent volna meg száz meg száz olyan katolikus, a ki nem léphet át, hanem csupán néhány protestáns, a

kiknek a hitvallás örökölt tulajdonuk. Hallottam már tekintélyes számát az ilyen németbirodalmi vándor predikátoroknak, a kik iránt az a veszély, hogy könnyen kiutasíthatják őket, a hallgatóságban mindig rendkívül érdeklődést támasztott. Hallottam már jó és rossz szónokokat, de egyik sem közelíti meg az okos és ügyes lelkészt Bräunlichot. De az eredmény mindig ugyanaz volt: a tömeg lelkesedett s a ki anyagi érdekével összeegyeztetőnek találta, bejelentette átlépését. A ki pedig a reábeszélésre nem sokat adott, bosszankodva távozott el és — talán megbánta, hogy oly mozgalom megindításába kezdett, a mely nem tartotta meg azt, a mit ígért.*

Ezen sorok, a melyeken a vallási indifferentismus lehelete látszik, tárgyilagosan, tiszta világításban mutatják be a nagy mérveket öltött mozgalom mai helyzetét. Őszinte bevallás ez oly egyén részéről, a ki jobban szeretné, ha a Rómától való elszakadás nem jelentene egyet a protestánsizmussal. Mutatja ez a nyilatkozatot, hogy az aratás nagy és hogy az evangélium minden barátjának kérni kell az Urat, hogy munkásokat küldjön az aratásra.

Rév, 1902. okt. 19.

(Folyt. köv.)

Veress István,
ev. ref. lelkész.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Értesítés.** Azokat, kik a békésbányai ref. egyházmegye lelkészegyesülete által *Konfirmációi Kátéra* hirdetett pályázatban részt vettek, ez uton kívánom értesíteni, hogy e hó 20. Temesváron tartott közgyűlésünk határozata szerint, mivel a beadott pályaművek, részint a kidolgozás, részint a terjedelem tekintetében, azt a tökéletességet, a mi a mű elfogadásának feltételül kitűzve volt, el nem érik, a pályázatban részt vett 5 munka egyike sem díjazható. Nem mulaszthatja el azonban az egyesület ez uton is elismerését nyilvánítani a pályázók azon buzgó törekvéséért, melylyel műveik kidolgozásán fáradoztak. Végül tudatom, hogy a pályaműveket a jelentkezőknek vissza küldöm, ha ez iránt megkeresnek levél által. Nagyikindán, 1902. okt. 26. *Fekete Gyula* lelkész, egyesületi jegyző.

— **Nesze neked puritán kálvinizmus!** Valaki, a kinek úgy látszik, szerencsésebb érzéke van a református istenisztelet lényege iránt, mint egynémely erdélyi esperesnek, beküldötte hozzánk a kolozsvári „El-lenzék“ című politikai lap okt. 27. számát s abból olvassuk a következő érdekes híresekét. „Hálaadó istenisztelet Gyaluban. Gyalu mezőváros ev. ref. templomában hálaadó istenisztelet volt f. hó 24. Gróf Eszterházy Kálmán szerencsés kimeneteli balesetéből kifolyólag, mely isteniszteleten *Deési Nagy Gyula* ev. ref. esperes magasröptű könyörgést mondott Gyalu község jelen volt intelligenciája és értelmes köznépe előtt, kik áhitatos imában fejezték ki örömüket a nemes és ritka jóságú gróf szerencsés megmenekülése felett“. Ehez a hirhez magyarul egy szót sem szólnunk. Csak azt vagyunk bátrak kérdezni, hogy vajjon mikor jön már el az ideje annak, hogy az efféle szarvas gombákat kiirtsuk, mint a szerb-töviset kiirtani szokás?

* Chronik der christlichen Welt. 1901. Nr. 48.

— **Félreértés kikerülése végett.** Lapunk legutóbbi számában közé tettük az ev. ref. főiskola által 1902. okt. 31. délelőtt 9 órakor a Nagytemplomban tartandó ünnepi istenisztelet hozzánk beküldött nyomtatott sorrendjét. Ebben a nyomtatott sorrendben a 7 sz. a. ez áll: „A tanítóképző intézet énekgyűjteményének éneke“. „Jövel Krisztus hívő népe“. „Szerzé P. Nagy Zoltán“. Hogy ez az állítás később félreértésre ne szolgáljon okul, a legilletékesebb helyekről annak a kijelentésére kértünk fel, hogy ennek az éneknek *csak a dallamát szerezte P. Nagy Zoltán*; a szövege pedig az új énekes könyv próba-kiadásából vétetett s más valaki írta? Az még ma nem tartozik a dolog lényegére.

— **Szabad középiskolák Franciaországban.** Ismeretes az az elszánt bátor küzdelem, melyet franciaországi államkormány a klerikalizmus ellen a köz-társaság hazafiisan felfogott érdekében folytat. A kamarában vita indult, a konzervatívok vezére védelmébe vette a kongregációkat s azoknak iskoláit, melyeket Combes miniszter bezárattatott. Ez iskolák bezárása folytán az a baj fenyegetett, hogy hirtelenében nem lesz elég iskola, mely a kongregacionalis tanintézetek volt növendékeit magába fogadja. Bár a veszedelmek — mit különben is klerikalizmus hangosan hirdettek s jó-soltak — nem következett be, a minisztérium úgy látszik előre tekintő óvatosságból törvényjavaslatot készített a szabad középiskolákról, melynek értelmében egyes magánosok, mint társulatok engedélyt nyernek arra, hogy középiskolákat állíthassanak s úgy a követendő tanmódszert mint az iskolai tankönyveket azokban szabadon választhatják. Sőt igényt tarthatnak e szabad középiskolák bizonyos megszorítások mellett a községek s az állam támogatására is. Hogy a klerikalizmus ezért a rettenetes vagy szabadságért nem kis mértékben jajgatnak, az igen természetes, annál is inkább, mert midőn a javaslat megnevezi, hogy kiknek nem lehet ilyen iskolákat nyitni, a becsület és a közérköles ellen vétközökön kívül a kongregációkat is ilyenekül jelöli meg. Mondhatjuk, hogy szép társaság... Hol állunk mi ehhez képest Magyarországon, hol a pápista papságnak ugyancsak megjött az étvágya evés közben! Mi visszafelé fejlődünk. A hatalmas vagyoni erőre támaszkodó papság már annyira elbizakodott, hogy vakmerő ségében elég merész volt meginterpellálni az államkormány katolikus tagjait, magát az elnökminisztert, hogy miért nem vettek részt a „katolikusok nagy gyűlésén“? Mi a kérdéssel ezuttal nem akarunk még tüzetesebben foglalkozni, de nem tehetjük, hogy reá ne mutassunk, hogy a protestantizmusnak a külföldön fejlődő ereje következtében a kiszoruló klerikalizmus törekvések teljesen hazánk felé vették az irányt, hol a bőségben uszó s duskálkodó papságnál szeretetteljes ölelésre találnak. Mi, szegénységünk közepette csak a krisztusi igazság megdönthetetlen erejében bizva álljuk a harcot, s bár olykor-olykor aggodalmas jelekkel találkozunk, a lelkiismereti szabadság győzedelmében nem kételkedünk. Alios vidimos ventos.

— **A hamburgi német-református egyház 300. éves jubileuma.** Szeptember 22—24. napokon tartatott meg s e napokon az öröm és a mindenható Isten iránt érzett hála annyival inkább indokolt volt, mert nemcsak hogy egy áldásban gazdag multra tekinthet vissza ez a gyülekezet, hanem el kell ismerni, hogy sok különféle szükség és megpróbáltatás után ma már olyan viszonyok között él, melyek külsőleg alig hagynak magok után valami kívánni valót. Legelső privilégiumait ez a gyülekezet 1602. nyerte Ernő hols-

teini és schauenburgi hercegtől s ezekre annyival inkább nagy szüksége volt, mert abban a városban, a hol az orthodox lutheranismusnak az élén Westhal Joachim ez a rendkívül korlátolt és egyoldalú férfiú állott, bizony a reformátusok még istenitiszteletet is alig tarthattak. Így aztán a hamburgi reformátusok, — kik java — részt holland, majd később francia menekültek voltak főként altonabeli hitsorsosaiik körében elégitették ki lelki szomjúságokat s még így is rendkívül sok bántalmaknak és zaklatásoknak voltak kitéve, egyfelől a hamburgi lutherán lelkészek, más felől az ezek által felizgatott városi csöcselék részéről. Később a hollandi követek kápolnájában vonták meg magokat, de a hamburgi senátus ez ellen is tiltakozot s csak a porosz király közbelépése szelidített valamit sorsukon s még a Lessinggel folytatott vitáiról ismeretes Götze főpásztor sem tudta megállani, hogy a szószékről a leggorombább módon ne támadja a szegény reformátusokat. Szabad vallásgyakorlatot az Elbe partján 1785-ben nyertek. Nagy oka volt tehát ennek a gyülekezetnek a szerencsésen megváltozott hamburgi viszonyokért Istennek hálaát adni, a mi szept. 22. estve meg is történt.

— **A föld összes lakossága** a Revue de géographie et de statistique szerint a következőleg oszlik meg az egyes felekezetek közt: Római katolikus 230 millió, ebből 160 millió Európában l.kik, 58 millió Amerikában, 2 millió Afrikában és 3 millió Ázsiában; protestáns van össze en 143 millió, melyből 81 millió Európában lakik, 57 millió pedig Amerikában; görög-katolikus 98 millió, izlam 177 millió, zsidó 7 millió, Confucius hiveinek száma 256 millió, Brahma hiveinek száma 190 millió, buddhista 147 millió, fetisimádó van 117 millió.

— **Ereklyék tisztelete.** Aachenben 15 napig közszemlére állították ki nemrég Krisztus és Mária állítólagos öltözetét. A kölni érsek megnyitó beszédeben azt mondta, hogy senki sem állíthatja ezen ereklyéknek a hitelességét, de senki sem tudja bebizonyítani, azt sem, hogy azok nem hitelesek. Mindazáltal *nyugodt lelkiismerettel tisztelhetik a hivek*, mert a tisztelést nem a tárgyra vonatkozik, hanem azt a személyt illeti a tisztelést, akire az illető ereklye emlekedtet. Vagyis a kölni érsek szerint lehet tisztelni valamely ereklyét, ha nem valódi is. Ine az abszolút dogmarendszer csak arra jó, hogy hivatkozhasanak rá, ha szükség van merev állításokra, de amely tág tért nyit a kibuvó okoskodásoknak is — ha a közérdek úgy kívánja.

— **A katolikus tudományosság** lépést akar tartani a haladó tudománnyal, de haladása — visszafelé történik. Jellemző eset erre nézve, hogy a freiburgi katolikus encyclopaedia új kiadása a harangokról a következő sorokat tartalmazza: „Krisztus egyházának az imái és megáldásai folytán a harangok különös hatalommal bírnak, amint azt bizonyos felirataik ki is fejezik: pello nociva (elháritom a veszedelmet), fugo daemonia (elkergetem a rossz szellemeket), fulgura frango (a jégesőt elűzöm).” — Hogy a kétségtelen haladást konstatálhassuk, megemlíthetjük, hogy ugyanezen encyclopaediának még 1850-ben megjelent I. kiadása ezeket szintén megemlíti ugyan, de azt mondja rólok, hogy ezek a „régie népies babonák.” — Ugy látszik, hogy a XX. századi katholicizmus elítélvén a XIX. század felvilágosodottabb szellemét, visszakiváncokozik — a sötét középkorba.

— **Halálozás.** Alólirottak szívünk legmélyebb fájdalomával jelentjük, hogy forrón szerető és szeretett,

hü férj, a páratlan gondos édesapa és nagyapa, szerető testvér, após, jó rokon és sógor, önzetlen barát és a közélet fáradhatatlan munkása **Magyari Károly** gidófalvi ev. ref. lelkész életének 67-ik, boldog házasságának 35-ik, papságának 39-ik évében f. hó 17-én esteli 10 órakor hosszas szenvedés után meghalt. Papi, családapai és minden más állásával járó kötelességei teljesítésében akadályt, fáradságot nem ismerő, önfeláldozó, feledhetetlen halottunk temetése folyó évi október hó 19-én délután 2 órakor lesz. Legyen pihenése csendes, emléke áldott mi közöttünk! Gidófalva, 1902. október hó 18. Özv. Magyari Károlyné szül. Józsa Julianna, mint neje. Magyari Berta Miskolczy Györgyné és Magyari Ilona Péter Mózesné, mint leányai. Magyari Ferencz, aldobolyi körjegyző, Magyari Borbála özv. Nagy Józsefné és Magyari Julianna Gyöngyössy Károlyné, mint testvérei. Miskolczy György földbirtokos és Péter Mózes, főgimn. igazgató, mint vejei. Miskolczy Sándor, Miskolczy Mariska, Miskolczy Kalmán, Péter Jolánka és Péter Laczika, mint unokai.

— **Kegyes adományok a Gégényben (Szabolcs-megye)** építendő új ev. ref. templomra. (Vége.) Pataki János ev. ref. h. lelkész Bánfalva (Borsod m.) gyűjtő ivén: bánfalvai ref. egyház 2 k. Pataki János 1 k. Tóth László tanító 1 k. Mogyorós András algondnok 40 f. összesen 4 k 40 f. Berettyó-Szentmártoni ref. egyház (Bihar megye) 1 k. Papp Károly ref. lelk. Lashod (Szabolcs m.) 2 k. Jónai Dénes szutori ref. lelkész (Gömör m.) gyűjtő ivén: szutori ref. egyház 1 k. belényi református egyház 1 korona, István János bellényi gondnok 50 f. Jónai Dénes lelkész 50 f. összesen 3 k. Nagy-Paczali ref. egyház (Szilagy m.) 4 k. 50 f. Dr. Bleuer Samu Budapest 5 k. Andrásy Jolán és Ilonka Buj (Szabolcs megye) egy általuk e célra készített diványpárna kisorsolásából 44 k. Biki Ferencz gyulai lelkész (Ugoesa m.) 1 k. Csoma Józsefné Devescer (Abauj-Torna m.) 10 k. Ómoraviczai önszegélyező s hitelszövetkezet 10 k. Beregi ev. ref. egyházmegye 10 k. Ritoók Zsigmond, Nagyvárad 10 k. Bodor Zsigmond, Dombrád 10 k. Fischer Károly, Dombrád 2 k. Zaccsek János, Dombrád 5 k. Tyukodi Károly őrmester, nyíregyháza 1 k. Összes adomány, a már eddig nyugtázottakkal 2474 kor 52 fill. Fogadják a kegyes adakozók, egyházunk nevében, őszinte és hála-lás kö-zönetünket! Vas Mihály ev. ref. lelkész, Mezőssy Gusztáv ev. ref. főgondnok.

Szerkesztői üzenet.

M. B. V. Előfizetési ügyében szíves-kedjék egyenesen a kiadóhivatalhoz (Rakóci-utca 46. sz.) fordulni. A mi a sámsoni lelkészi állomást illeti, arról semminemű felvilágosítást nem adhatok. Azt sem tudom lesz-e pályázat, azt se, van-e már „komoly jelölt”? — A „Debrecen” egyik olvasójának. A hét elején valaki zárt levélben beküldötte hozzám a „Debrecen” című politikai lap október 23-án megjelent 205-ik számát s abban szíves volt figyelmemet a következő általa erősen aláhuzgált híreस्कére felhívni: „Milyen az Isten? E fogas kérdés megtejtésére Csepreghy János vállalkozott, a jönevű fővárosi iparos nni. Csepreghy Ferencznek, a költőnek bátyja s egy rövid 13 oldalra terjedő kis füzetben teszi közzé a válaszát. Nemileg laikus, de józan filozofálásnak mondhatnók munkáját, melynek végső következtetése ez. Minden, a mit a világon szemlélünk, több, kevesebb önállósággal felruházott részecskéje az istenségnek. Az Isten a legfőbb okon hasonmása e részecskének, ő is anyagból és erőből, vagy testből és lélekből áll, mint az ember. Az Isten olyan, mint a nagy mindenség; más szóval: a nagy mindenség és az Isten egy és ugyanaz.” Eddig a „Debrecen” híreस्कéje, melyre a beküldő szíves volt figyelmemet, kétségkívül csupa jó akaratból felhívni. Fogadja köszönetemet a figyelemért. Ezt a híreस्कét ugyan már a beküldést megelőzőleg magam is olvastam, de nem tartottam elég fontosnak arra, hogy reá feleljek, vagy cá-

folásába bocsátkozzam. Ugyan miért is? Hiszen a ki filozófiával valamennyire foglalkozott már, az előtt tudva van, hogy jó Csepreghy János kissé megkésett e felfedezésével! Egy boldogtalan és beteges amsterdami rabbinus t. i. *Spinoza Báruch* (1632-1677.) jó harmadfél százszázadával megelőzte őt „*Ethica ordine geometrico demonstrata*” című művével, amelyben kissé mindenestre mélyebben és nagyobb tudással, mint jó Csepreghy János ugyanekképpen okoskodik. Szerinte a világon csak „*substantia*” van; Isten is az s Isten mint „*natura naturans*” úgy oszlik meg a világban a „*natura uaturata*”-ban, a mint megoszlik minden erő az ő hatásainak egészében. — Más szóval: nem egyéb a Csepreghy filozófiája, mint naiv majmolása annak a filozófiának, minek neve: *pantheismus*! Hogy aztán ebből a magát túlélt filozófiából jó Csepreghy Jánosnak lelkét éppen az Isten problémája ragadta meg, azon sincs mit esodálkozni, ha elgondoljuk hogy a spinozizmus nemcsak filozófiai iskola volt, hanem misticizmussal és racionalizmussal összekavart olyan „*mixtum compositum*” mely már a maga idejében többféle vallásos szekták keletkezésére vezetett. — Bizonyos azonban, hogy ha egy minden tudományos képzettség nélkül való ember ilyen problémák megfajtására adja a fejét, ott már baj van az agyrendszerben! Nyugodjék meg hát az előttem ismeretlen „*beküldő*”. — A Csepreghy műve nem fogja felzavarni a világ folyását! Ennél több kárt tesz Debreczenben Wolaffkának egyetlenegy ebédje is. — **F. Gy. Nagykikinda.** Bejött; bármint fejlődjenek is a dolgok, szives közreműködésedre továbbra is számítok s azt kérem is. — **V. I. Rév.** Megkaptam. Hogy október elején nem mentem el, a miért K. Gy. kedves neje által kiknek szives üdvözlőnkét küldöm, meg is interpelláltattam már aanak az egyszerű oka az, hogy mindig vártam az értesítést s nem jött meg! Így aztán nem tudtam magam tájékozni. — **G. I. Kis-Varsány.** Kérem a levelet felbélyegezve küldeni; mert mi nem élvezünk portómentességet s így a levélre most is ráfizetünk.

T a r t a l o m - j e g y z é k : Az Ur ujjá teremtő hatalmának esodái. Dr. Erdős József. — **T á r c a :** Adatok Révész Imre életéhez. Bakóczy Endre. — Gondolatok egyházi törvényeink felett a közeli zsinat alkalmából. Nagy István. — **K ö z l e t ű n k :** A debreceni ev. ref. kollegiumi természetbeli tanári lakások története. — Irodalom. — **K ű l f ö l d :** Képek az ausztriai evangéliumi mozgalomról. Veress István. — Különfélék.

Felelős szerkesztő: **ERŐSS LAJOS.**

SZŐLŐOLTVÁNYOK

szokvány minőségben és európai nemes gyökeres vesszők mélyen leszállított áron. Oltványok ezre 90-100 frt. Mindenik a legkiválóbb bor- és csemegefajokból, fajtisztán, teljes jótállással. Ha a szállítmány a megrendelésnek meg nem felelne, úgy az oda- és visszazállítási költséget, valamint a megrendelő által kifizetett összeget hiány nélkül azonnal visszafizetem. Így mindenki ebbeli szükségletét az én költségemen házához szállítva tekintheti meg.

É L Ő K E R I T É S .

Gleditschia csemeték és magvak.

Óriás tövisű, igen gyorsan fejlődő sövénynövény. Ez az egyedüli, melyből oly örökös kerítés nevelhető pár év alatt, rendkívül csekély kiadással, melyen nemhogy ember, de semmi-fele állat, még az apró nyulak sem hatolhatnak át, úgy, hogy a bekerített részek teljesen kulccsal zárhatók. **Minden rendeléshez rajzokkal ellátott ültetési és kezelési utasítás mellékeltek.** Bővebb tájékozás végett szíves fénynyomatu diszes árjegyzékek ingyen és bérmentve küldetnek, rendelési kötelezettség nélkül. Az árjegyzéken kívül egy olyan könyvet kap ezzel, ki címét egy levelezőlapon tudatja, mely nincsen az a ház vagy család, a hol annak tartalmát haszonra ne fordítanák, városban, falun, pusztán, gazdag vagy szegény családnál egyaránt. Így még azoknak is érdekében áll, kik rendelni semmit nem akarnak, mert benne számos oly közlemények foglaltnak, melyek mindenkinek nagy szolgálatot tesznek.

Diócssemeték.

Két éves, óriási jövedelmet biztosító voltánál fogva, ennek tenyésztése majd minden gazdaságban az utóbbi időben rendkívül elterjedt.

Cím: „**Érmelléki Első Szőlőoltvány-Telep**” Nagy-Kágya u. p. Székelyhid.

Az őszi és téli-idény alkalmából

Ruháinkat

NEUMANN M.

cs. és kir. udvari szállító

férfi fiu és gyermek ruha áruházában szerezzük be.

Legmegbízhatóbb bevásárlási forrás

Debreczen, Főtér, a magy. kir. postával szemben.

Alapított 1845-ben.